

Fig. of Fin. Land. J. H. Kola d. 16. April
1894.

May 10/1894

Muinaismuistoja

Kuortaneen kirkkukunnan

poikoisesta osasta.

Kertonut

Samuli Koski.

Muinaismuistoja Kuortaneen kihlakunnan
pohjoisesta osasta.

Kertonut
Samuli Koski.

Maantieteellinen katsaus.

Pohjoinen osa Kuortaneen kihlakuntaa käsittää suuren osan itäistä Etelä-Pohjanmaata. Lapuan kihlakuntaa vasten lännessä ja Pietarsaaren kihlakuntaa vasten pohjoisessa ja koillisessa ei tällä alalla ole luonnollisia rajoja, ja ainoastaan vähäinen osa Suomenselkää kaakossa ja Hämeenselän pohjoisin osa rajoittaa sitä Laukaan kihlakuntaa vasten. Mutta kumminkin saattaa sanoa, että luonto pääasiallisesti on määrännyt sen rajat. On nimittäin huomattava, että kaksi suurempaa jokea, Lapuan ja Ahtävän joet, jotka Suomen Selän harjanteilta, käyvät kuin kaksi valtasuonta halki koko pohjoisen osan Kuortaneen kihlakuntaa ja saavat monia sivujokia ja lisävesiä suuremmista ja pienemmistä järivistä. Näiden jokien varret ja niihin liittyvät järvisseudut ovat olleet suuresta merkityksestä asutuksen alkamiseen ja sen levenemiseen sekä seurakuntien syntyymiseen nähden, kuten edempänä asutusseikoista kertoessa tulemme huomaamaan, onaa on jotenkin alkamista ja yleensä tasaisenpuolistia, vähitellen se alenee kaakosta luoteeseen. Suurempia vuoriharjanteita ei ole paitsi Suomenselkää, johon Hämeenselän pohjoisin osa yhtyy Ioinin kirkolla. Muuten löytyy kyllä runsaasti kukkuloita ja vähäisempiä mäkiharrjanteita koko tässä kertomuksessa käsitellyllä alalla. Näiden seutujen luonto on paljon vaihtelevampaa kuin varsinaisen Etelä-Pohjanmaan, mutta samalla on se verrattain vähemmän edullista maanasumiselle. Etenkin on maaperä karunlaista Lehtimäellä ja Ioinissa, mitkä seurakunnat sijaitsevat Suomenselän harjanteilla. Lehtimäellä kohoaa Suomenselkä suurina hiikkakumpuina ja kankaina, joiden välillä pilkoittelee pieniä järvisilmäkkeitä ja runsaasti soita ja rämeitä. Ioinissa muodostaa se paremmin laajoja mäkiharrjanteita ja on yleensä korkeampaa kuin Lehtimäellä.

Wedenjakajana on Suomenselkä. Sen etelänpuoliset vedet yhtyvät Patakunnan vesistöön ja pohjoisella puolelta virtaavat ne ^{muodolta} Pohjanlahteen. Joet juoksevat tasaisesti sivätkä jyrkkiä mutouksia, tärkein kuortaneella Lapuan joessa on Sarvikankoski. Suurempia jokia on täällä alalla kolme, nimittäin Lapuanjoki, Purmonjoki ja Ahtävänjoki. Järviä on kyllä lukuisasti, mutta ne ovat pieniä; suurempia ovat ainoastaan Lappajärvi, jonka pituus on 26 km. ja levein kohta 14 km., Kuortaneenjärvi - noin 12 km. pitkä, sekä Alajärvi ja Evijärvi.

Lapuanjoki saa alkunsa Lapsolammasta Suomenselältä ja juoksee sitten suoraan pohjoiseen päin Alavuden järven läpi, saaden vasemmalta lisävettä Kuivasjärvestä ja oikealta Toysänjoen, joka juoksee samannimisessä järven lävitse. Sen jälkeen kulkee se hiukan luoteisessa suunnassa, saaden Kuortaneella lisävesiä vasemmalta Hunnakkajoen kautta Hunnako-, Paasi- ja Märjänjärvestä. Edelleen juoksee se pohjoisessa suunnassa läpi Kauhajärven Kuortaneenjärveen, jonka eteläpäähen idän puolelta laskee Ison ja Wähän Kaarankajärven vedet Kaaranka-jokea myöden. Kuortaneenjärven pohjoisimmasta ^{päästä} alkaen kulkee Lapuanjoki luoteiseen suuntaan Lapuan puolelle, kallistuen yhä enemmän länteen ja saaden oikealta lisävettä Laakajoen kautta, joka juoksee Alajärven pitäjässä olevasta Mänkijärvestä. - Kauhajärvestä Lappajärven pitäjässä juoksee vesi Kauhavan jokeen, joka sekkin vihdoin yhtyy Lapuanjokeen.

Purmonjoella on kaksi suurempaa alkuaaraa, joista läntinen haara alkaa Korttesjärven seurakunnassa Purmojärvestä, mihin tulee vielä lisävesiä Loppisen, Ison Pellisen ja Wekaran järvistä. Purmojärvestä juoksee se länteen Kukkolan kylään, saaden sitä ennen vasemmalta lisävettä Palojärvestä. Kukkolan kylässä kääntyy joki melkein täyteen pohjoiseen ja saa sitten vasemmalta lisäksi Warijoen, mikä alkaa Korttesjärvestä, juosten läpi useampain pienten järvien, nimittäin Wälijärven, Pitkajärven, Wähäjärven, Kalijärven, Pirttijärven ja Ruohojärven. Purmoon seurakunnassa yhtyy tämä Purmojoen läntinen haara itäisen kanssa, joka taasen saa alkunsa Hanhijärvestä Lappajärven pitäjässä ^{ja} juoksee juoksee ensinnäkin Ruuhijärveen Evijärven puolelle, mihin oikealta Lappajärvi laskee. Ruuhijärvestä juoksee tämä joenhaara luoteisessa suunnassa läpi Paalajärven, saaden vasemmalta lisävettä Kivijärvestä, ja laskee Kertunjärveen, josta se yhä luoteisessa suunnassa kulkee Purmoon puolelle, missä yhtyy edellä kerrotun läntisen Purmojoen haaran kanssa.

Ahtävänjoki, joka on suurin kaikista tässä kerrotuista joista, saa alkunsa Suomenselän harjanteilta, jossa sen alkuna on kaksi jokea, Kuninkaanjoki ja Levijoki, jotka kumpainenkin laskevat Alajärveen. Täisempi niistä, Kuninkaanjoki, alkaa muutamista vähäisistä lammissa Suomenselällä Poinissa. Levijoki saa alkunsa samoin Suomenselällä Lehtimäen kappelissa n. s. Livonlähteiltä, jossa tapahtuu vedensako, osa vettä virtaa nimittäin etelään Ahtärinjärveen ja toinen osa pohjoiseen, ollen alkuna Levijoelle. Vasemmalla saa Levijoki lisävirtää Käyringinjärvestä. Alajärveen tulee paitsi edellämainittuja jokia, lisävesiä pohjoisesta puolesta Ojajärvestä ja Kaartosjärvestä. Alajärvestä juoksee Ahtävänjoki Kurenjoki-nimisellä suureen Lappajärveen, johon idästä laskee Wimpelinjoki. Lappajärvestä juoksee Ahtävänjoki Wäljoen nimellä Evijärveen, tehden kulkeissaan useita jätkenkin matalia putouksia niinkuin Koirakoski, Hanhikoski, Kirsilänköski y. m. Evijärvestä juoksee Ahtävänjoki luoteisessa suunnassa Ahtävälle.

Tässä kertomuksessa käsitellään Kuortaneen, Lappajärven, Evijärven, Korttesjärven, Wimpelin ja Alajärven pitäjiä sekä Poinin ja Lehtimäen kappelaita. Melkein koko tämä ala sisältyy itäiseen Etelä-Pohjanmaahan, ainoastaan pohjoisin kolikka Yli-Latakuntaa Hämeen- ja Suomenselän kulkussa kuuluu osaksi Poinin osaksi Lehtimäkeen. Alkaen kihlakunnan pohjoisimmasta osasta on Evijärvi pohjoisina Ahtävänjoen varrella ja sen länsipuolella on Korttesjärvi Purmonjoen ylähaaroilla. Näistä etelämpänä on Lappajärven pitäjä samannimisen järven pohjois- ja länsipuolella. Lappajärven itärannalla on vähäinen Wimpelin pitäjä ja Lappajärvestä etelään saman vesijakson yläjuoksulla on Alajärvi, jonka kappeliseurakunnat Poini ja Lehtimäki ovat eteläisimpinä Suomenselän harjanteilla. Alajärven ja Lehtimäen länsipuolella Lapuanjoen varrella on Kuortaneen pitäjä.

Katsaus asutushistoriaan.

Jo eukä pitkiäkin aikoja ennen vakinaisen asutuksen alkua oli näillä aloilla oleskellut lappalaisia pököinenä, elleen paimentolaiselämää ja harjoitellen kalastusta Lapuan ja Ahtävän jokien muodostamilla vesireitteillä. Monet kiintonaismuistot, n. s. lapinrauniot, lapinkaudat, paikannimet, kansantarut y. m. todistavat tätä.

- Aikasimmin lienee lappalaiset pois ahdistuneet Lapuanjoen varsilta, kuin Etelä-Pohjanmaan kyröläinen asutus alkoi näillä takamilla anastella kalastusvesiä kaltuunsa. Kuortaneen seurakunta, jonka asutus on eteläpohjalaisista, on luultavasti vanhinta vakinaisesti asuttua seutua käsiteltävänämmä olevalla alla, sillä Ahtävänjoen varrella entisen Lappajärven pitäjän alalla nähtävästi löytyi lappalaisia aina siihen asti, kun rannaseudun ruotsalainen ja idästäppäin tapahtuva savolainen asutus alkoi ottaa näitä aloja uudisasutukselle, joka tapahtui 15-sataluvun puolivälissä aikaa, kuten edempänä saamme nähdä. Kuortaneella onkin lappalaisismuistot hyvin niukkoja ja tarinat kertoilevat melkein yksinomaan kyröläisten kalastuksesta Kuortaneenjärvellä. - Kertomuksessaan Etelä-Pohjanmaan muinaismuistoista lausuu J. R. Appelin: "Selviä lappalaisismuistoja ei tavata etelämpänä Kuortaneen järveä, jonka rannalla näytetään kaksi Lappalaisten kalamojaa, toinen Majaniemellä Hallisen rannassa, toinen Majaniemisellä Kummulla Salmen kohdalla toisella puolen järveä. Mainitulla Kummulla kuuluu ennen olleen Kymmenkunta n. k. Lapinkirkosta, jotka siltäa Tesittäessä liikisen salmen ylitse ajettiin silloin arkkuihin. Kumpu on Kohtaniemen talon maalla." ¹⁾ Toisten kertomusten mukaan olisivat nuo Appelinin edellä mainitsemat kalasijat olleet kyröläisten kalavaihtoja. Paitsi yllämainittua viittaa lappalaisiin Kuortaneella jotkut paikallismuistot. "Seuranhautoja" on muutamissa paikoissa, Lappakangas on erään kankaan nimenä, johon liittyy lappalaisismuisto, näistä tulee vielä edempänä lähemmin mainittavaksi. Pitävästään lisääntyvät lappalaisismuistot savolais-ruotsalaisella asutusalueella eli Ahtävänjoen varsilla, sen ylä- ja keskijuoksulla. Tuomenselän harjanteilla, Soinissa ja Lehtimäellä, ei juuri tiedetä paljon lappalaisismuistoista, "seuranhautoja" mainitaan Lehtimäellä. Mutta Alajärvellä ja etenkin Lappajärvellä ne muistot lisääntyvät; näytetään "lapinkirkkoja", "lapinraunioita", "seuranhautoja", "lappalaisten kuoppia", kerrotaan lappalaisten kalastuksesta ja mainitaanpa, että Lappajärven Nykälän talokin olisi lappalaisten alkama (tästä tulee vasta asutustaruissa puhua). Samanlaisia lappalaisismuistoja on runsaasti myöskin Evijärvellä ja Korttejärvellä, jossa kuitenkin raunioita nimitetään tavallisemmin "jättiläisen roomiooksi" ja niissä löytyviä syvennyksiä tai kekämurintapaisia "lappalaisten haudoiksi". - "Jättiläisistä" puhutaan myöskin Lehtimäen

¹⁾ Suomi II, 9osa, siv. 223.

asutustaruissa.

Kuten jo edellä on tullut kerrotuksi, on näiden seutujen vakinainen asutus pääasiallisesti tapahtunut kahtajaaalta, nimittäin Lapuanjokivarilla, käsittäen nyk. Kuortaneen seurakunnan, lännestä päin Kyröläisellä asutusalueella ja Ähtävänjoen reitillä, käsittäen Lappajärven sekä sen alle kuuluneet entiset kappeliseurakunnat, idästä päin savolaisilta aloilta, mutta osaksi myöskin lännestä päin ruotsalaisilta rantaseuduilta, vaikka ruotsalainen aines on aikain kuluessa sulautunut savolaiseen ja savolainen asutus jo vanhuudestaanikin ollut paljon voimakkaampi. Lienee senvuoksi soveliasta tarkastella erikseen Kyröläistä ja erikseen savolaisruotsalaista asutuksen alkua.

Kyröläinen asutus.

Kuortaneen vakinainen asutus kansan kertomusten mukaan on tapahtunut yleensä lännestä päin Etelä-Pohjanmaan vanhemmilla seuduilla, niinkuin Kyröstä, Lapuasta, Seinäjoelta y. m. Tämän myöskin saattaa huomata siitä, että kielimuure on eteläpohjalaisista, kansan luonne jyrkkää ja tavatkin tuntuvasti eroavat kansan tavoista Alajärvellä ja Lappajärvellä.

Kuortaneenjärvi se varmaankin on ensinnä kalastajain huomion näihin maihin kiinnittänyt, ja saattaaapa siis noin yleiseen päättää, että kalastus ja metsästys se näidenkin seutujen vakimpain asukkaiden ensimmäisiä elinkeinoja on ollut. Mutta myöskin on Kuortanelainen erittäin tunnettu tervanpolttaja jo vanhoista ajoista asti. Näistä seikoista E. Paavonkallio kertoo „Oulun Kmoituslehdessä“ n:o 66 v:ta 1892. Otan hänen kirjoituksestaan tähän joitakuuta kohtia.

„Miten ylimalkaan lienevät nuo ensimmäiset rakkaitten esi-isäimme tervanpoltto-yritykset onnistuneet, se tieto lepää muinaisuuden hämärässä; mutta se tieto kumminkin on meille säilynyt, että ussin, kun hauta oli valmistettu, tulet juureen sytytetty ja useita vuorokausia yön ja päivän kanssa vartijoitu ja pottettu sekä sitten viimein lappi avattiin tervan juosta muka, niin olikin „piru putkessa“. -- Toisinaan olivat loitsijainkin hakeneet, joka luki pitkiä litanioja putken suulla, joten paholainen joutui kahden tulen väliin: toisella puolella tulinen terva ja toisella ankara litania, mutta ei vaan siitäkään kuulu apua ollen.“

„merkittävistä kyllä, on tuo taikouskoisuus mennyt niin pitkälle, että he ovat laittaneet suuren paljouden uusia hautoja tavallisesti toisen toisensa viereen, pitkiin riveihin, ja syynä on ollut ainoastaan se, että he toisankin kuulivat

pirun tekemän heille kiistaa."

"Vanhimmat asukkaansa on Kuortaneen tienoo saanut osak-
si Lapualta, jossa asutus on ollut jotenkin vanha. Muutamia
Lapualaisia lähtivät ^{uteliaisuudesta} vai halusta löytää parempia kalme-
maita, kulkemaan pitkin Lapuanjoen varsia, kunnes saan-
sivat suurelle järvelle, jossa alkoivat kalastella. Sen
aikuisia kalamsajoja tiedetään olleen Keitryt-niemellä, nyky-
kyisellä Kirkko-niemellä, ja Puodinkehdolla, joka kalapuodis-
ta on saanut nimensä. Kalastusten houkuttelemana saa-
pui seutuville myöskin Lappajärven seutujen asukkaita,
joista osa ruotsalaisia senaikuisesta Pietarsaaren pi-
itäjästä. Toisia uudisasukkaita tuli Alavuden seutujen
kautta Heinäjokea, jossa siis kertomusten mukaan asu-
tus olisi jotenkin samanaikainen ollut."

"Asukkaitten lisääntyessä alkoivat he harjoittamaan
jotenkin laajaperäistä tervanpolttoa, jonka tuotteet laut-
taamalla kuletettiin Lapuanjokea nykyisen Nykarlebyn
tienoille johonkin lauttauspaikkaan."

Ylläolevassa kirjoituksessaan mainitsee Paavokallio, että
myöskin Lappajärveltä päin olisi osaksi tapahtunut Kuor-
taneen asutus ja että Pietarsaarelta niille seuduille tul-
leita ruotsalaisia olisi myöskin ollut siinä osallisina. Mi-
nusta se ei kuitenkaan tunne Lodenmukaiselta, en asu-
tustaruiissa muuttanut sellaisia vääntäyksiä enkä ole myöskään
kirjallisista lähteistä siihen vahvistusta löytänyt, paitsi
seuraavaa, mitä Abpelin mainitsee pietarsaarelaiten
metsänhakkuusta: "Kainuulampi Kuortaneen rajamail-
la on saanut nimensä siitä että Pietarsaarelait siellä
ennen ovat heikanneet laivaksia." 1)

Lavolais-ruotsalainen asutus.

Koko entisen Lappajärven pitäjän asutus on enimmäk-
seen tapahtunut Lavosta päin; asukkaiden kieli, tavat,
luonne ja kansan muistissa säilynyt asutustarut sekä
paikkain nimet jo selvästi todoistavat sitä; mutta
sitäpaitsi on se historiallisestikin tiistty asia. Paitsi
tätä suomalaista idästä päin tapahtunutta asutusta,
on näillä seuduilla ollut myöskin monin paikoin lu-
kuisa ruotsalainenkin asutus, joka on alkanut Pie-
tarsaaren pitäjältä, minkä alle kuuluvana kappel-
lina Lappajärvi oli aina tämän vuosisadan alkun-
puoleen.

Käiden seutujen vanhimmaasta asutuksesta kertoo
provosti J. Tellman 2) pitämässään puheessa Alajärven uun-
den kirkon vihkiaisissa v. 1842, seuraavaa:

1) Suomi II, 9 osa, siv. 219.

2) J. Tellman, Hengellisiä puheita, 2 osa, 1848, siv. 9, 10.

„Koin sata vuotta sen jälkeen kuin se ensimmäinen Lio-
nin vartia Suomessa murhattiin, lähetettiin Taivaallisen
sanon saattajat Pohjanmaalle ja tänne rakennettiin
kaksi kirkkoa, yksi mustasaarelle ja toinen Pietarsaa-
relle. Näiden kirkkoin rakentajat ei olleet kuitenkaan
Suomalaisia, vaan Ruottin Kuninkailta tänne lähe-
tetyt Ruottalaiset, ja Jumalan palvelus siihen aikaan
ylöspidettiin munkalaisilta, jotka ei kuitenkaan vä-
syneet uloslevittämisessä kristinuskoa metään synkeim-
missäki korvissa. Niin kuului Pietarsaaren pitäjään
kaikki se maa, joka on Wöyrillä pohjoseen päin aina
Wenäjän rajoille ynnä Lapinmaan vielä olevien syn-
kiän korpien kanssa - aina Turjantunturitten ja Tur-
janniemen äärelle.“ - Tässä tahdon huomauttaa, että
Pähkinälinnan rauhan-päätöksen jälkeen (1323) kävi
pohjoisin raja Wenäjää vasten Läämingin seuduilla
luoteista suuntaa Pyhäjõeelle ja Pohjanlahteen (Kaimun-
mereen), joka siis olisi silloin tullut Pietarsaaren poh-
joisimmaksi rajaksi. - Titten jatkkaa Tellman edellä
mainitussa puheessaan:

„Suomalaiset ja Lappalaiset, jotka meidänkin pitäjäs-
sä (Lappajärvellä) vielä asivat sekaisin, ja niinkuin
he olit kovakorvaiset tottelemaan Ruottalaisia Esival-
taa, niin olit he myös kankiat ja vastahakoiset vas-
taanottamaan kristinoppia ja palvelemaan totista Ju-
malaa, ehkä Suomalaiset Opettajat jo olit toimitetut
maahan.“

Miten myöhäisinä aikoina lappalaiset kokonaan
poistuivat näiltä seuduilta, ei voi varmuudella päät-
tää, vaan luultavasti tapahtui se vasta vakinaisen asu-
tuksen alkua ja ehkäpä joku osa heistä olisi sulau-
tunut yhteen sen kanssa. Asutustarut eivät tosin vii-
tää siihen, että lappalaisia olisi ollut nykyisen asu-
tuksen alkajina. Kinoo sendaatuinen juttu kerrotaan
Lappajärven ensimmäisestä asukkaasta, joka aloitti Nykä-
län talon. - J. R. Aspelin mainitsee lappalaisista:

„Pietarsaaren ja Pirkkalan muinaisilla takamailla,
tapaamme kalastelevia Lappalaisia ainakin vielä
15:nen vuosisadan keskivaikeilla.“¹⁾

nykyisen asutuksen alkua koskevia tietoja lainaan
tähän Yrjö Koskisen historiallisista kirjoituksista.

Kustaa Waasan kehoituksiin uutisasutuksista oli
vat hämäläiset vähemmän taipuvaisia; he eivät itse
ryhtyneet uutisasutukseen ja katselivat karsain
silmin, jos muut siihen rupeesivat. Kun Pohjanmaan

¹⁾ J. R. Aspelin, Korsholman Linna ja Lääni, siv. 3.

ruotsalaiset olivat kunninkaan luvalla rakentaneet taloja Lappajärven seuduille, lähelle Hämeen rajoja, kävivät hämäläiset niitä ryöstämässä ja polttamassa. Waan Kustaa Waasa ei ollutkaan se mies, joka tämmöisen vastarinnan tähden olisi tuemmistaan luopunut. Fincke (Kustaa Fincke oli Savonlinnan käskymiehittäjänä v. 1547.) sai käskyn lähettää savolaisia takamaihinkin. 1) — Lappajärvelle tulleista savolaisista mainitaan, että he aina ensinnä panivat arpaa, mihin heidän piti talonsa perustaman. Pirtti rakennettiin, metsä ympärillä kaadettiin ja sytytettiin. Jos nyt pirtti jäi palamatta niin talonpaikka oli suotuissa. Vanhimmasi taloksi sanotaan nykälä sillä paikalla, missä Ahtävänjoki lähtee Lappajärvestä — sen jälkeiseksi Wissula Väistä kerrotaan se tavallinen lastujuttu. 2) — Mutta eivätpä Pietarsaaren ruotsalaiset ristissä käsin tätä savolaisten uutisasutusta katselleet. Tilaa oli kylläksi erämaissa ja ruotsalaisia muutti tähän samaan aikaan joukollain Lappajärven paikoille. Melkein koko Himmelin kappeli (ruots. Windala), missä Strang (Rantila) oli ensimmäinen talo, tuli ruotsalaisten hattuun. Samaten Inanperä eli Enaperä Evijärvellä sanotaan ruotsalaista alkuperää olevan. 3)

Tämän uutisasutuksen leviämisestä kertoo myöskin Tellman, kuvailen samalla Kristinuskon opetusta, asukkaiden elintapoja ja senaikuisia elinkeinoja. 4)

„Wielä sittenkin koska se puhdas Ewangeliumin oppi saarnattiin (uskonpuhdistuksen tullua maahan) Pietarsaarella ja muissa rautamaissa, elelit Esisisät Lappajärven, Kuortaneen ja Ilmajoen paikoissa metissä samoin kuin Savon synkissä korvissa a) pakanallisessa pimiydessä.“

a) „Tässä maassa kutsuu yhteinen kansa kaikkea maakuntaa, joka on itään päin, eli etelään päin tästä Pitäjältä ja Kuortaneelta, ~~Savoksi~~: samaten kuin Tyrön ja Lapsuan jokien varrella asuvia maakunnaksi ja Ruottolaisia Pitäjiä Kainun maaksi ja kansaa Kainulaisiksi.“

„Ne tänne lähetetyt Ruottolaiset kylät olit Kristillisessä opissa kasvanneet ja opetetut. Heidän elatuksensa ei ollut kunniallinen, mutta pimitetylle kansalle, jonka sekaan he olit tulleet ja joidenka maassa he olit saaneet istuma-oikeuden, hyödyllinen. He elelit mettänviljan ampumisella ja ammuut liistenki vanhain asukkail-

1) Yrjö Koskinen, Suomen kansan historia, siv. 140.

2) Yrjö Koskinen, Suomi 1857, siv. 148.

3) Yrjö Koskinen, Suomi 1857, siv. 149.

4) J. Tellman, Hengellisiä puheita, 2osa, 1848, siv. 14-16.

Ten eli pakanain peuroja. Pian vähenit peurat ja vilja
mettästä ja heidän täytyi synkeistä korvista asettua jär-
vien rannoille ja jokien reunoille eli kukkulain poetta-
misella halmetmaiksi, elatukseen keinoa itselleen toimit-
taa. He elit kuitenkin ensimmättä suurimmasta osasta
kalanpyynnillä, mettänhakkauksella ja terwan poettami-
sella. Esi-isät, jotka näistä elatuskeinoista si olleet tä-
hän asti paljon tiennest, rupesit seurata näitten
Kristittyin esimerkkiä."

"Kruunulla asetettuin kytäin eli Ampumiesten nimiiä ken-
davat vielä monet paikat näissä maissa. Nämä kytät
ja liiatenki heidän lapset menit niiden pakanallisten van-
hain asukkaiden tyttärien kanssa avioliittoon ja ne Kris-
tillisellä tavalla vihittiin. Niin sai Kristillisyyt tässäkin
maassa perijurensa."

a) Lillskytin ja Storskytin talot Poinin eli Kuninkaanoen kappeli-
sa - joiden tienoilla myös usiampia kertoja on löydetty Kaar-
le II:n aikana valettuja rahoja, joita siihen aikaan vihollis-
ten lähdön maassa talletettiin - ja itse Kuninkaanojoki
ja Kuninkaanoen kylä ovat kulkatiesi siitä nimensä
saaneet."

Näiden seutujen vanhemmista hallinnollisista vaiheis-
ta saaman tiedot ovat hyvin niukkoja. Kerroverron tässä muu-
tamia yleensä koko Etelä-Pohjanmaata koskevia seikkoja J. R. As-
pelinin mukaan.

"Tämä maakunta kuului luultavasti Suupohjan Hämä-
läisestä asutuksestakin arvaten, ensi aikoina Hämeenlinnan
voutikuntaan. Tätä todistaa myös muuan -- kirje vuodelta 1303
jonka mukaan nähtävästi lounaista Latokuntaa siihen luet-
tiin. Melkein varhain näytlää kuitenkin kun Latokunnas-
ta olisi tehty erinäinen voutikunta ja silloin tuli luul-
tavasti Suupohjakin siihen kuulumaan. Ainakin saivat La-
takunnan voudit v. 1365 -- käskyn Pohjalaiden kaupan
valvomisesta." 1) - "Länsi-Pohja yhdistettiin Pohjanmaan kanssa
lääniksi, jonka maaherra hallitsi Korsholmassa jälkeen
Bo Juhon pojan 14 vuosisadan lopulla." 2) - Oman maaherran
sai Pohjanmaa vasta 17:n vuosisadan kapulla. Ja samal-
la kun Waasan hovioikeus perustettiin ^{v. 1775} jaettiin Pohjanmaa
kahteen maaherran läänin: Waasan ja Oulun. - "Kihlakun-
naksi tuli Pohjanmaa ~~stuli Pohjanmaa~~ kenties vasta sa-
maan aikaan, v. 1435, kun Eerikki VIII jakoi Suomen kahteen
laamannikuntaan." 3) Eriyisenä laamannikuntana tavataan

1) J. R. Aspelin, Korsholman Linna ja Lääni, siv. 30, 31.

2) Korsholman Linna ja Lääni, siv. 42.

3) Korsholman Linna ja Lääni, siv. 101.

Pohjanmaa v:sta 1512. 1) - Pitäpäiksi jaettiin Pohjanmaa vuoden 1680 vallitopäivillä 2:teen territorioon eli aluekuntaan: pohjoiseen ja eteläiseen, joista edellinen käsitti n. A. Kajaanin ja Oulun läänin ja jälkimmäiseen kuului Korsholman lääni, kumpaisessakin territoriossa tuli olemaan 12 kirkkukuntaa. 2)

Muista havainnollisista seikoista mainitsen tässä vielä muutamia tietoja.

Mainitaan v. 1413 koko Pietarsaaren pitäjässä olleen 40 sa-
vua, joista kukin maksoi 5 markkaa. 3) - Manttaaliluettelon
mukaan v:lla 1719, joka säilytetään senaatin arkistossa ja
jossa ovat kaikki Pohjanmaan pitäjät lueteltuina ja niiden en-
tinen manttaaliluku sekä Ison vihan aikuisen venäläisen hak-
lituksen lisäämä määrä merkittynä, oli silloiseen Pietarsaaren
pitäjään kuuluvassa Lappajärven kappelissa ollut 7 mant-
taalia ja siihen lisätty määrä 3 manttaalia. Näiden seutujen
asutuksesta sanotaan samaan luetteloon tehdyissä huomau-
ksissa, että se on köyhää, kovin pahoin hävitettyä, muu-
tamia paikat pölyttöjä, vahan autioita. Halla monin paikoin
kasvullisuuden turmellut, erittäinkin etelämpänä sisämaassa.
- Vielä mainitaan, että ne, joilla on taloja Lappajärvellä, asuvat
siellä soiden keskellä, niin ettei kukaan pääse hevosella
kesäaikana sinne.

Olan tähän vielä muutamia vanhimpia teitä koskevia tie-
toja.

"Johnin kirkkotie" vei soiden välistä kankaita Ranta Töy-
sään, Kätkän taloon, siitä melkein halki Kuurtaneenjoelle tai Ku-
halammille, josta kulkui järvien ja jokien rantoja Lapualle.
- Slaaviston kohdalta vähän alaspäin löyettiin nykyään Karan-
kajoessa Kuurtaneella kokonaan kietämyttömällä paikalla vanhat
sivianansahat, jotka luultavasti ovat tuon vallapolun jäännöksiä.
Kuurtaneesta Töysään sanottiin menneen polkumaisena vielä nä-
kyvä käytävä, jota mainitaan papintieksi. Sitä olivat pa-
pit ennen kulkeneet Töysään. - Se saattaa olla sama kuin Joh-
nin kirkkotie. 4)

"Wattarinkankaan ylitse, Lehtimäellä, kehutaan ennen kul-
keneen mainio talvitie, jota myöden kruunu olisi vedät-
tänyt kuparitransporteja itään päin. Metsässä näytetään vie-
lä paikka, missä olisi jonkunmoinen kestikievari asunut." 5)

Entinen "Johnin tie" kulki pitkän Kolo-ahon, Kiivi-ahon ja
Katalajärven mäkiharruja Lammasaholle.

1) Korsholman Linna ja Lääni, siv. 102.

2) Mathesiuksen teos "De Oesterbothnia," Upsalassa 1734.

3) Korsholman Linna ja Lääni, siv. 57.

4) Suomi II; 9 osa, siv. 172.

5) Suomi II; 9 osa, siv. 175.

"Herrain tie" oli myöskin ollut jonkunlainen vanha kangas-
tie. Sen suunnasta sain tietooni, että se nänkijärveltä tuli Kur-
renjoelle, siitä Alajärven kirkon lähtee Kaartoelle Wimp-
pelissä ja edespäin Wimpelin ja Alajärven rajamaita Perhoa
kohti. Nimensä on se saanut siitä, että sen kautta on, paljon
suuria sotaherroja ja läkettä" kulkenut.

Historiallisista teistä Kuortansen kihlakunnan pohjoisosassa
antaa W. Wallin teoksessaan "Suomen Maantiet" seuraavia tietoja:

Orihveden - Ruoveden - Uuden Kaarlebyn tie. - Tien pohjoisempi
slavudelta Kuortansenjoen ja järven itäpuolta kulkeva osa
näkyi 1750 vuosikymmenen kuluessa tulleen maantiseksi.

Kuopion - Waasan tie. Tien perustuskirja on v:lla 1775. Sil-
loin näet määrättiin Waasan hovioikeuden perustamisen ja
uuden läänijaon johdosta rakennettavaksi maantie Kuopiosta
Waasaan Kautalammin, Laukaan, Saarijärven, Alajärven ja
Lapuan kautta. Tavallomalla voimalla pantiin seuraavina vuo-
sina tienrakennus käyntiin ja nopealla vuosikymmenellä
oli tämä 30 peninkulmainen valtatie jo täydessä kunnossa.
--- Saarijärveltä Kuortansen salmille oli tie -- aivan uude-
staan raivattavaa. Tällä laipalsella työskenneltiin vuodesta
1777 alkaen vuoteen 1782 saakka, jolloin väli saatiin ajetta-
vaan kuntoon.

Pietersaaren - Lappajärven tie. Vuime vuosisadan loppu-
puolella harrastettiin innokkaasti Ahtävänjoen perkaamista
ja kulkuväylän jatkamista Alajärven ja Ahtävän vesien, Pieter-
saaren kaupungin elinehtona pidettiin näet hämäläiskaupan
ja ylimaasta päin tulevaa puu- ja terva-liikettä, joita nyt pi-
ti kaikkiin voimin edistää. Aikomuksen toteuttamiseksi pi-
ti myöskin saada kunnollinen maantie tälle suunnalle. Si-
tä varten parannettiin 1780-luvun alkuvuosina Ahtävänjoen
suusta Ahtävän kirkon kautta Lappajärven kirkolle kulke-
vaa vanhaa ratastietä kärryksi. Työ menestyikin niin, että
tämä 8-peninkulmainen tie jo 1784 kävi täydestä maantiestä,
oli mitattu ja paalutettukin.

Kuortane ("Kuortanes").

Alkuaan on Kuortane kuulunut Isoon Kyröön, ja sitten
kun Lapua v. 1581 eritettiin omaksi kirkkoherrakunnaksi tu-
li nämä seudut kuulumaan Lapuaan. Kuortane tuli kapp-
peliksi v. 1645, jolloin lienee sen ensimmäinen kirkko rakettu.
Kun Kuortane sittemmin v. 1798 eritettiin Lapuasta omak-
si kirkkoherrakunnaksi tuli sen yhteyteen kuulumaan
Alavus ja Toysä, Alavus oli ollut sitä ennen Alajoen kapp-
pelina. Mutta vuodesta 1835 oli Alavus emäkirkkona ja Kuorta-
ne sen kappelina, vaikka kirkkoherrakuntaa nimitettiinkin ko-

konaisuudessaan kappeliseurakunnan mukaan Kuortaneen kirkkoherrakunnaksi. Yksikseen eroitettiin sitten Kuortane erityiseksi kirkkoherrakunnaksi v. 1859. 1)

Osa Alavuden seurakuntaa aina Häkkistä myöden olisi ennen, kuulemiani kertomusten mukaan, kuulunut Kuortaneeseen. Muita tietoja seurakunnan laajuudesta vanhempina aikoina en saanut. - Asutuksesta ja elintavoista on jo katsauksessa asutushistoriaan, edellä, ollut puhetta.

I. Asutustaruja.

Kurssin-autiliolla pitäisi olla Kuortaneen seurakunnan vanhin asutus. Siinä oli asunut suuri noita, joka noitui väkensä vähäpuokaiseksi, ja siitä pitäin ovat Kurvilaiset vieläkin vähäsyöväisiä.

Toisen arvelun mukaan olisi Ruona vanhin talo, sen numero vanhoissa manttaalikirjoissa on ensimmäinen. - Ruona-nimen alkuperästä en saanut mitään selitystä, mutta Reinholm mainitsee kuullessaan, että se m. m. merkitsisi puroa (bäck) ja rämeistä paikkaa. - Ruonan kylällä on viime vuosiin saakka ollut muutamia hyvin vanhoja huoneita. Kokkulan talon riikissä oli vuosiluku 1760, mutta se osa riikistä, jossa tuo vuosiluku löytyi, oli ollut paljon myöhemmin rakennettu kuin alkua. Vieläkin paljon vanhempi riikki oli ollut Ruonan talossa siinä piti olla vuosiluku 13 satavuoden viime vuosilla, mutta kaiketi se lienee erhetys. Riikeksi tämä huone olikin vasta jäsestäpäin tehty ja arveltiin sen olleen alkuaan pirttinä.

Hallila on hyvin vanha talo; sen numero manttaalikirjoissa on toinen. Siellä on pajana vanha kyröläisten kalasauna, joka on sulkanurkalle tehty.

Mäyry on myöskin vanhimpia taloja. Nimensä on se saanut siitä, että siinä ennen on ollut mäyrän pesä.

Ennen vanhaan ovat Ruona, Mäyry ja Hallinen olleet vanhimpia taloja, niillä kerrotaan olla kirkkomaassa omat perhehaudatkin, joissa on kivestä tehdyt seinät ympärillä.

Hiiroonniemi on saanut nimensä siitä, että siinä ennen oli hiiri pahoin hakannut kalanpyydystä kalamaajoissa. Nimi oli alkuun ollutkin Hiiroonniemi. Tämä talo olisi myöskin vanha ja siellä löytyy vielä vanha riikki, jossa sanottiin olevan vuosiluku 1659.

Maja on saanut nimensä talonpaikalla ennen löytyneestä kyröläisten kalamajasta.

Kuortaneenjärven alipsäessä, Palmen luona, on ollut myös

1) Tiedot on H. G. Leinbergin teoksesta: Finlands territoriala församlingar.

vanha kalamaja.

Kuhan talon nimi on ollut ennen Puntranen, mutta kun joku sen omistaja ei pitänyt siitä nimestä muutettiin se Kuhalammiksi, jonka nimisen lammin rannalla se on, ja kutsutaan lyhemmin vaan Kuhaksi.

Puodinketo on ollut ennen kyröläisten kalapuodin paikkana. Kun Puodinkedolla alettiin taloa rakentaa ja siitä kaksikoksi kuului Nisulaa, sanoi vanha Nisulan kruuhella nuokkura mummo, kuullessaan ulkoa tupaan tulevaa, miettä, että oli uusi talo tekeillä: "Älkää sanoko mitään vielä sinne lakki kourass' meillä." Eikä sen koommin ole Puodinkedolta herrasväki loppunut.

Wiitasaaren talon on perustanut Saksan sodassa ollut sotamies.

Hynninlä on vanha talo, joka sijaitsee Kosken rannalla, sen kerrotaan saaneen nimensä kalan nimityksestä, jota vanhat ovat sanoneet hynniksi. - Eräs kertoja sanoi Hynninlän saaneen nimensä vanhasta sotamiehestä, jonka nimi olisi ollut Hynni.

Maanuksen talo on vanhoja ja sen alkaja on ollut Maanus niminen mies.

Kaatiala, Yljoen kylässä, on naisten alottama talo. Sinne oli Peräseinäjoen Kihniältä tullut neljä sisarusta: Aune, Liisa, Pussu ja enaija. He antoivat talolle ensinnä nimen Hirvelä. Kullakin sisaruksesta oli eri virkansa, yksi oli seppä, toinen suutari, kolmas niikkari j. n. e., että he voivat tehdä kaikki työt itse. Emäntänä ja isäntänä oli Aune, jolla oli avaimet lonkallaan. Liisa, seppätyttö otti ensinnä miehen. Tuo ei oikein miellyttänyt vanhempaa Aune-siskoa, ja hän aina kerskuen lausuihin, että "vaikka sinä Liisa seppä oot ja miehen sait, mutta Aunen lonkalla on avaimet". Kerran heille pettoa nuokkiessa tuli riita ja Aune kuokkelaan ^{löi} Liisan pajakaadin halki, johon Liisa suuttuneena ärjäsi: "Sen pirun kuvaanen kaatini keppäsi, sen tuhannen kaatiaanen." Tästä syystä häntä ruvettiin kaatiaaseksi haukkumaan, ja siitä vihdoin taloakin sanottiin Kaatiaaseksi ja sen nimi muutettiin Kaatialaksi. - Kun sisarukset Kihniältä tulivat tähän taloa asumaan, ostivat he sen kohta perinnöksi ja maksoivat siitä 6 markkaa kuparirahaa. Kertoja lisäsi, ettei koko Waasanläänissä pitäisi olla muuta kuin kolme taloa, jotka heti alustaissa ovat perinnöksi ostetut, nimittäin Hirvelä (Kaatiala) Kuorlansella, muuan talo Laukaalla ja kolmas Naalohdella. - Kaatialan talossa asuu vielä samaa sukuperää. Talo on vanhinpiä, lienee ollut sitä ennen Kymmenkunta Taloa. Siellä näytetään vielä vanha huonekin, ailla, joka on niiden

sisarusten rakentama; se on sulkanurkalla tehty, kuten yleensä kaikki vanhat rakennukset.

Kaaranka on vanhin talo Kaarangan kylässä. Ensimmäinen asukas oli siihen tullut Ruonalla. — Kaarangan mailla on autio, joka on hyvin vanha. Siinä kerrotaan ennen asuneen Kuortaneen lukkarin. Vanhin mies Kaarangan kylässä, iältään 88 vuoden, ei ole ijässään sitä autiota asuttuna nähnyt.

Pollarin talo on saanut nimensä Pollarijärvestä, jonka rannalle se on rakettu; siihen oli tullut nimittäin kalastajia, jotka löivät pollarin (venheen tai ruuhkan kiintäysseiväs) järven rantaan kiini.

Kuortaneen ensimmäinen pappila on ollut Porkkunen Kuortaneenjärven eteläpäässä ja nykyinen Haapaniemi on myöhemmin tullut pappilaksi.

II. Kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Kiinteistä muinaisjäännöksistä ei Kuortaneella juuri tiedetty kertoa. En saanut siellä tietooni yhtään ainoata lapinrauniota eli muunlaista kivipanosta, johon joku muisto liittyisi. Minulle näytettiin ainoastaan vanhoja "kalasaunain kiukkaita" Kuortaneenjärven rannoilla, jommoisia siellä on paljon. Aspelin kertoo, että Kuortaneen puolella, lähellä Lehtimäen rajaa on Kaarankajärvestä noin viiristä koillista ilmeä kohden nevalla Wahkonen kallas, jonka notkossa pitäisi oleman pari syttä syvä kaivomainen rakennus, jonka kivimuurit ajan pitkäin ainakin osaksi ovat vierineet pohjaan. Se on ymmärrykäinen ja läpimitaten noin kolme syttä. Tarina sanoo siinä olleen jättiläisten tupa ja lisää, että sillä kansalla oli hiukset kantapäihin asti. ¹⁾

Haaviston talon maalla Kuortaneenjärven lähellä on harjanne, jossa löytyy suuri joukko "peuran- eli hirvenhautoja"; niitä on yli kahdenkymmenen. Ne ovat runsaasti 2 mtr. ylemitaten ja noin 1 m. syviä. — Näistä "hirvenhautoista" mainitsee myöskin Aspelin.

Kurun torpan luona on "hirvenhautoja" maanuksen hautamässä.

Lappalaismuistoikin viittaa Kuortaneella m. m. Lappakangas. Siinä kasvaa jäkälää ja sen hapeimalla kohdalla on kuoppia, joita sanotaan "peuran hautoiksi"; niissä kerrotaan "lappalaisten peuroja ja hirviä vohdanneen". Kuor-

¹⁾ Suomi II; 7 osa, siv. 179.

pat ovat noin 2 ja 3 mtr. poikkimitaten.

III. Muita muinaismuistoja.

Kuortane, jota kaikkialla kansa nimittää Kuortaneeksi (Kuortanes, -nehella, -nehettä, -nehelle), on tarun mukaan saanut nimensä seuraavan tapauksen johdosta. Eräs "isokyröläinen" kalastaja kulki Kuurnalla (= Kuurtalla) Kuortaneenjärven ylitse Nisulan kohdalla rajalle, paeten vihollista, ja kun onnellisesti pääsi ylitse, antoi hän järvelle nimen Kuortanes ja vieläpä sellaisen siunauksen, ettei Kuornan veneellä tai ruuhella ylikulkemaan siihen hukkuisi. - Parman juttu kertoo Aspolin, vaikka ylikulkijaksi mainitsee lappalaisen.)

Kun Kuortaneen ensimmäistä kirkkoa alettiin rakentaa, niin se päätettiin tehdä Lahden-kankaalle, noin 12 km. nykyisestä kirkosta Alavudelle päin. Sinne oli jo sijattu kirkon hirretkin. Mutta eräänä yönä Kuortaneen järvi-
kylän asukkaat olivat menneet ja varastaneet ne sieltä ja tuoneet Avioniemelle (mutta myös Meilsylniemeksi), missä nykyinenkin kirkko seisoo. Siille oli muka lintu puussa laulanut: Avioniemen kirkko, Avioniemen kirkko.

Ennenmin on ollut puhetta kuortanelaisien tervanpoltosta, lisäksi tässä vaan muutamia taikatietoja. - Tervaa tehtaassa piti tervatynnyrien täytettyä tappi yhdellä iskulla kiinni lyödä, ettei katellinsu useammin lyötäessä ääntä kuulut ja osannut loikutusansa lausua. - Vanhoja tervanautoja mähdään monin paikoin vierä vieressä useampia, ja kerrotaan, että aina kun oli joko "piiru putkessa" tai "katellinen haudan noitunut" ettei tervaa tullut, niin tehtiin uusi hauta ja vanha jätettiin käyttämättä.

Lotakertomuksia y. m.

Kuortaneella Ruonan tappelu-paikoilla on vielä v. m. 1808 40-
dan ajoilta säilyneinä muutamia maavallia eli patteredit. Ruonan tappelusta kerrotaan seuraavaa: Kuortaneenjärven itäpuolelta Alavudelle päin tulivat venäläiset ja ensin törmäsivät yhteen Ruonan sillan paikoilla, jossa oli rakennettu patteria Annalan ahoon (itäpuolelle siltää) ja ja Kurminiemen länsipuolelle, sitten oli vielä sillan päässä länsipuolella patteri. Tappelu alkoi syysk. 1 p. ja siinä suomalaiset kyllä pitivät puoliaan. Muun muassa olivat venäläiset kulettaneet kaneunan ^{Kuortaneenjärven ristiävään} Hiistaniemeen voidakseen etelästä ampua Kurminiemen patterin länsipuolelle, minkä turvis-

sa suomalaiset olivat viholliselta idästä päin. Yön aikaan venäläiset jo alkivat vetäytymään Alavudelle päin; mutta kun suomalaiset jättivät asemansa ja nuotiotulot, tuli venäläisten joukot tarkastelemaan ja huomasiivat, ettei siellä ollut enää ketään. Tällan, joka oli pölyttetty, rakensivat venäläiset uudestaan, viiden Ruonan kyläisten latoja y. m. värkeiksi. Nissosjärvi, joka on jatkona Huurtaneenjärkele, Ruonalla pohjoiseen, oli pohjoispuolelleen saanut patterin Takalan talon lähistöön. Takalan patterin läheltä on runsaasti löydetty kiväärin kuulia. - Kerrotaan Konkulan pellossa olevan haudattuina Ruonalla kaatuneita sotamiehiä. - Entinen "Kannunatie" kulki nykyisen maantien ja kylätien välimaita Perälän talosta Salmella. Sitä tietä myöden olivat suomalaiset paenneet. - Salmella taas oli seuraavana päivänä kiivaasti taisteltu, mutta sieltäkin suomalaiset vetäytyivät Lapualla. Tämä tapahtui kuten historiasta tiedämme Klingsporin käskyksi.

Huurtaneen kirkolle kerrottiin talvella Marianpäivän aikana tulleen Kasakoita, kun sitten kesällä sodittiin.

Kerrotaan Haarakjärven talon isännän sodan aikana tappaneen ryssän, joka sinne tuli onionsa etsimään, ja hukuttaneen sen järveen. Talossa on tantarina viholliselta saadun kiväärin piippu.

Alttarikivi on Ylijoen kylässä, kertoja ei muistanut onko se Ylisen vai Lilppulan metsäsaarella. Se on ympyräinen sileäkivi, jonka päällä kerrotaan sodan aikana alttaritoimintusta pidettyjen pakolaisille.

Läipäkivi on Lapuantien haarassa Lappakankaalla, jossa sanotaan sotilaiden leiponeen sodan aikana.

IV. Kalu-löydöt.

Kivikaudelta.

I. 982. ¹⁾ Reikätaattia serpentiniä (?), alapuolelta hyvin pyöreä, ylipuoli tasainen, 133 mm. pit., 34 mm. lev. ja 22 mm. ptk.; kiveä oli kaapattu lääkukseksi. Löydetty Erkkilän talon maalta Ylijoen kylässä.

II. 983. Reikätaattia mustokiveä (?), 88 mm. pit., 44 mm. lev. ja 17 ptk. Löydetty Patalan torpan pellostä Syytilämmän talon maalta. - Erittäin pieni tasataattia, löydetty Huurtaneenjärven rannalla saman talon maalla.

III. 984. Reikätaattia hiukkakiveä, löydetty Hallisen talon pellostä.

IV. 985. Tasataattia vihertävää kiveä, 95 mm. pit., 16 mm. ptk. ja 43 mm. lv. teränsuusta. Löydetty Porkkaisen talon pel-

¹⁾ Arapialaiset numerot viittaavat hist. mus. luetteloon.

lostta.

V. 986. Kaksiteräinen veitti, 83 mm. pt., keskellä 24 mm. lv. ja hiukan yli 4 mm. pk. Löydetty kivikeiton matkaa Kaaranjärvestä.

Obs. II. 987. Tasatautta liuskakiveä, ilmoitetaan olevan tuumaa leveämpi ja enemmän kuin 3 tuumaa pitempi ennenkuin sitä lohottiin toiselta puolen. Löydetty Alisen Palmen talon rintapellosta. - Suomi-kirjan ^{II. n:o} 9 osassa mainitaan n:o:ssa 202 poikkikirveestä, joka on löydetty erästä nojanimisesta kummusta Kohtamäen talon maalla, Kuortaneen järven Palmen rannalla, jolloin myöskin aikenspiikin muotoinen rautakuokka löydettiin, sekä että samasta kummusta oli vedetty kymmenkunta lapinrauniota Palmesin rakennukseen (Suomi II, 9 osa, siv. 223). - Samaa n:o:oon kuuluu 234 mm. pituinen rautavaaja, joka otettiin talteen Haaviston talossa.

VII. 988. Tasatautta serpentiniä, muotonsa puolesta kuuluva itäsuomalaiseen tahtirytmään ylöspäin kapenevalla läpideikkauksella, 111 mm. pt., 40 mm. lv. ja 21 mm. pk. Löydetty Kuortaneenjärven rannalta.

VIII. 989. Tasatautta ruskeaa kiveä, 48 mm. pt., 30 mm. lv. ja 8 mm. pk. Löydetty Kuortaneella, paikkaa ei tiedä.

IX. 1814. Kourutautta, 110 mm. pt., 27,5 mm. lv. ja 13 mm. pk., poikkil. □; kouru ulottuu metkein koko osseen pituudelta. Taloll. Honkolan lahjoitus.

X. 1815. Pallomainen kivimuija, reikä keskellä, 93 mm. korkea, sekä 119-113 laaja. Löydetty Parvissan talon maalla. Taloll. J. Parvissan lahjoitus.

XI. 2038; 16. Kappi, pitkänpuoleinen reikätautta (muuttiliuskamaa ?), 150 mm. pt., teränsuista 28 mm. lv., suurin pk. 17 mm. Löydetty vuoden 1865 vaiheilla Jylhän talon maalla. Koonnut J. Wilskman.

XII. 2086; 348. Isonlainen kourutautta, hyvin vähän karverrettu, 181½ mm. pt., terän lev. 63 (55) mm. suippensera, 15 mm. pk. "Närijärvestä". Koonnut J. Wilskman.

XIII. 2101; 190. Ohut kirves vaaleanharmaata liuskakiveä, ylipäästä suippo. Löydetty Palmemäen pellosta. Koonnut J. Wilskman.

XIV. 2101; 191. Vähäinen, ohut tasatautta, löydetty Jylhän talon metsästä. Koonnut J. Wilskman.

XV. 2343; 44. Iso tasatautta, teränlaske taitteinen, 222 mm. pt., 66½ mm. lv. ja 28 mm. pk.; poikkil. □. Kuortaneenjärven rannalla lukkarin talon maalla löydetty. Koonnut J. Wilskman.

XVI. 2343; 45. Tasatautta, teränlaske kaareuva, 69½ mm. pt., terän lev. 44 mm., ja 11½ mm. pk.; poikkil. ○. Antti Haaviston pellosta löydetty. Koonnut J. Wilskman.

XVII. 2343; 46. Keikäänkärki □; 177½ pt., 45 mm. lv. ja

11 mm. pk., poikkil. $\square$. Löydetty Ala-Nägryn pellosta. Koonnut J. Wilkman.

XVIII. 2343; 47. Kourutatta, 135 mm. pt., $47\frac{1}{2}$ mm. lv. ja 27 mm. pk.; poikkileikkaus puoliympyrän kaltainen. Peltomäen talon pellosta löydetty. Koonnut J. Wilkman.

XIX. 2343; 48. Tasatatta, löydetty Ruonankylän Kottilan pellosta. Koonnut J. Wilkman.

XX. 2343; 49. Tasatatta, löydetty Ylijoenkylän Rantalan pellosta. Koonnut J. Wilkman.

XXI. 2343; 50. Tasatatta, teränlasku gyvrän kaareva. Kottelin torppari Hietämäki pellosta löytänyt. Koonnut J. W. man.

XXII. 2343; 58. Reikäkivi, löydetty Pysilammin maalta järven rannalta. "Siinä on ollut ruumien kuita." Koonnut J. W. man.

XXIII. 2343; 63. Tahkokivi, löydetty mustapään talon maalta. Koonnut J. W. man.

XXIV. 2392; 92. Tasatatta, saatu Ylijoenkylän Heikkilän talosta. Koonnut J. W. man.

XXV. 2392; 93. Tasatatta, eheä, $41\frac{1}{2}$ mm. pt., terän lev. $28\frac{1}{2}$ mm., 13 mm. pk. Löytty Kuortaneenjärven alapäästä järven rannalta ja saatu mäen talosta. Koonnut J. W. man.

XXVI. 2442; 154. Kiviase, kumpaisestakin päästä teroitettu, 102 mm. pt., 38 mm. lv., 27 mm. pk.; poikkil. $\square$. Naaruksen pellosta löydetty. Koonnut J. W. man.

XXVII. 2442; 155. Tasatatta, löydetty samasta paikasta kuin edellisenkin. Koonnut J. W. man.

XXVIII. 2442; 156. Tasatatta, löytty "Miemiltä Haapalan talon pellosta". Koonnut J. W. man.

XXIX. 2442; 157. Tasatatta, löydetty Kuljun talon pellosta. Koonnut J. W. man.

XXX. 2634; 467. Tasatatta, löydetty Pysilammin pellosta. Koonnut J. W. man.

XXXI. 2634; 468. Tasatatta, löytty Ylijoenkylän Rantalan pellosta. Koonnut J. W. man.

XXXII. 2634; 469. Tasatatta, löytty samasta paikasta kuin edellisenkin. Koonnut J. W. man.

XXXIII. 2649; 502. Tasatatta mustasta falsittidiuskarmasta harmailta täplillä, terä huomattavasti kourutaltan tapaan hokulla. Matti Kallioniemen pellosta löydetty. Koonnut J. W. man.

XXXIV. 2754; 26. Tatta, poikkileikkaus suorakaiteinen. Ruonankylästä Elias Ruona pellosta löytyi. Koonnut J. W. man.

XXXV. 2754; 27. Onsitatta, hyvin terävä, poikkil. puoliympyräinen. Löyti ojasta Herjoenkylän isäntä Elias Hyyppä Koonnut J. W. man.

XXXVI. 2821; 9. Ohut tatta, terä pikkusen kaareva kourulle. Löydetty nevesta Ruonankylässä. Koonnut J. W. man.

XXXVII. 2821; 10. Kaksoistatta, löydetty pellosta Juhko Kottamäen talosta. Koonnut J. W. man.

XXXVIII. 2821; II. Kourutaitta, löytänyt pellostä Korpelan torp-
pari. Koonnut P. W. man.

XXXIX. Taitta harmaan sinistä kovaa kiveä, höyläntelän
tapaiseksi teroitettu, 80 mm. pit., teränsuusta 49 mm. lev.
15 mm. ptk. Löydetty Haaviston talon maalta peltoa teh-
dessä. - Oma kokoamani.

XL. Puolitekoinen kiviase sinistä liuskamaa, viistoon
hiottu, pahoin rikottu teränsuusta, pit. 145 mm., lev. 50
mm. ja paks. noin 25 mm. Löydetty Haaviston maalta. - Oma
kokoamani.

XLI. Keihäänkärki kovaa, hienoa, harmahtavaa kiveä,
150 mm. pit., 40 mm. suurin lev. ja 13 mm. ptk. Löytänyt peltoa
kuonniessa Haapalan torppan mies lähellä Löyan taloa,
Kuortaneen itärajalla. - Oma kokoamani.

Rautakaudella.

I. 2634; 477. Tuluskivi löydetty Knuutilan talon pellostä.
Leveällä ja matalalla paulakuurnalla varustettu. Pit. 92½ mm,
lev. 45 mm. ja ptk. 35 mm. Koonnut P. Wilskman.

II. Tiin tapainen vaskehela, löydetty Puodinkedon maal-
ta. - Oma kokoamani.

V. Kirkko, sen kalusto ja arkisto. 1)

Kirkko on puusta, rakennettu v. 1777. Se on 61 kyynäriä
pitkä, 61 kyynäriä leveä ja 14 kyynäriä korkea katonra-
jaan mitaten. Saarnastuoli, kirkon ^{kolme} neljä lehteriä, alttari-
aita ja -pöytä sekä lattiat, ikkunapuitteet, ovet ^{ja} ippenkit ovat
öljyväriellä maalatut. Ikkunain luku on 18. Sakaristossa
on yksi ikkuna ja kaksi ovea, yksi kummallakin puo-
len alttaria. Sakariston lattian alla on kivikellari. -
-Kirkonkatto on puunusta ja tervalla siveetty. Keskelle
kattoon on rakennettu 14 kyynäriä korkea torni, jor-
sa on viiri ja viirin huipussa suuri ja kaunis kuparinen
kukko sekä neljä palloa.

Altuperaisuuden sakaristo, joka oli ollut kirkon lisära-
kennuksena, hävitettiin noin v. 1850. Nykyinen sakaristo
on laitettu erottamalla osa kirkon itäistä ristiä. Altta-
ri muutettiin silloin kirkon keskeltä sakariston seinäl-
le. - Kellotapuli on rakennettu vuonna 1831.

Kirkon kalusto. Kirkossa on kaunis alttaritaulu esittäen
Kristusta ristinnautittuna. Se on kopiaa Kristiinan
kaupungin kirkon alttaritaulusta, Suomen Taideyhdistyksen
oppilään Barkmanin maalaama, ostettu vuonna 1850

1) muinaismuisto-yhdistys pyysi v. 1887 tietoja seurakuntain par-
seilla näistä asioista. Tässä esitetty tiedot ovat pastori Johanssonin
antamia.

270 hopea ruplasta. -- Eräs vanhempi alttaritaulu löytyi ennen tätä ja on se vieläkin tallella. Se on $3\frac{1}{2}$ kyynärää korkea ja 2 kyynärää leveä, kuvaa Vapahtajaa ristinnaulittuna ja Johannesta ja Mariaa seisovina ristinjuurissa. Taulussa ei ole mitään ilmoitusta tekijästä eikä vuosilukua, jolloin se on maalattu; luultavasti se on hyvin vanha ja lienee kuulunut aikoinaan ensimmäiseen kirkkoon.

Paarnastuolilla on tutkin vertaa massaa. Se sanotaan olevan Kustaa III lahjoittama, jonka nimi ja kuninkaallinen kruunu nimen ylipuolella on maalattu seinään paarnastuolin päälle. Se on valkoiseksi maalattu, koristettu kuvituksilla ja kultaauksilla. Katto on erinomaisesti kauristettu, ^{spittsamän} kahdeksan kauniin pääskuovan ympäröimä.

Kirkon seinällä on pieni taulu vanhan kirkon ajoilta. Siinä on kuvattu köyhiä, harmaapäinen, kauniin näköinen raitin kasukka, jonka alla on kirjoitus: "Joka köyhiä armahdaa, hän lainaa Herralle, joka hänelle hänen hyväntehtänsä jälleen maksava on." Sanant. 19:17.

Tapulissa on kaksi kelloa. Suurempi niistä painaa 2 kipp-puntaa ja siinä on seuraava kirjoitus: Cuortane Capels kläcka guten Anno 1725. Past. Mag. Mich. Lithovius. Sacell. Dr. Henr. Thilgren. Bestall af herr Handelsman Sam. Lithovius. Guten af kongl. Styckgjutaren Gerh. Meijer i Stockholm. -- Pienempi kello painaa 1 kipp-punnan 12 leiviskää ^{iv} 4 naulaa, ja siinä "kirjoitus: A^o 1733 är denna kläcka kjøpt till Cuortane Capell i Lappo socken och Österbotten. Ladshöfdingen högvälborne Herr Baron Broor Rålamb Kyrckioherden Mag. Michael Lithovius Capellan Herr Henric Thilgren. Bestald af Rådman i Nycarleby Daniel Kempe. Guten af kongl. Styckgjutaren Gerh. Meijer i Stockholm.

Kynttilärönnuja on 8. Kahdesta niissä on seuraavat kirjoitukset: 1:ssä: Tämä Kyndel kruunu On Lahioitettu Cuortanen Kirkollen vuonna 1795, 2:ssa on kirjoitus: Bestall AF Herr Daniel Kempe för Kortane Capell i Lappo Socken A^o 1731. -- Yksi kynttilärönnuista on hyvin vanha, vankin ja kaikista parhaiten tehty, mutta siinä ei ole mitään kirjoitusta.

Kirkossa löytyy kuusi vanhaa ^{vostista} messinkistä seinään kiinnitettyä kynttilänjalustinta. Yhdessä niistä on kirjoitus: 1732 FÖRET AF D. KEMPE TIL KORTANE CAPELL

Kirkonarkistossa löytyy Communionbok vuodelta 1804. Sitä vanhemmat hävitettiin ryssät sodan aikana v. 1808. -- Vanhin luettelokirja syntyneistä ja vihityistä on v:ltä 1756. -- Kirkon tilikirja on säilynyt vuosilta 1686-1737 ja siitä eteenpäin toisia. -- Kuolleiden luettelot löytyy v:ltä 1749 alkaen.

Lappajärvi.

Puuri osa siitä alasta minkä entinen Lappajärven pitäjä käsitti kuului Isoon Kyröön. Siinä kartassa, jonka J. R. Appelin on toimittanut muinaistieteelliseen kertomukseensa Etelä-Pohjanmaasta (Suomi II, 90s), merkitään Ison Kyrön raja vuodelta 1533. Tämän mukaan kävi raja Pietarsaaren pitäjää vasten Alahärmän kirkolta Purmojärven eteläpuolelle, siitä Hlanhikoksele Ahlängängössa siitä jokea ylöspäin Lappajärvelle ja Lappajärven itäpuolta Pokelan niemelle Wimpelissä, josta se suoraan kulki ^{itäpuolelta} Kuninkaanjokea aina Tihonjärvelle Poinissa, missä kertomusten mukaan vanha pitäjän rajakivi löytyy. Tässä raja kääntyi länteenpäin ja kulki pitkin Suomen selkää. Tämän mukaan kuului Lappajärvestä siis siihen aikaan Lehtimäki suurin osa Poinia ja Alajärveä, koko läntinen osa nykyistä Lappajärveä ja Purmojärven paikka Isoon Kyröön. Mutta huomattava on, että näillä seuduilla silloin ei vielä vakinaista asutusta ollut, sillä vasta 15 sataluvun loppupuolella alkoi vakainainen uutisasutus täällä ilmestyä, kuten edellä on jo ollut puhetta.

Lappajärvi sai oman papin v. 1638 ja tuli silloin Pietarsaaren kappeliksi. Siitä eritettiin Alajärvi, joka v. 1756 sai oman papin ja tuli myöskin kappelina kuulumaan Pietarsaaren. Samoin tuli Evijärvi Pietarsaaren kappeliksi v. 1760, Korttesjärvi v. 1789 ja Wimpeli vuoden 1808 paikoilla.

Kuninkaallisella käskykirjeellä elok. 14 p:ltä v. 1786 annettiin Turun tuomiokapitulille määräys, että Evijärven, Korttesjärven Lappajärven, Wimpelin, Alajärven, Lehtimäen ja Poinin seurakunnat tulivat eritettäväksi Pietarsaaren pitäjästä ja muodostaisivat erityisen kirkkoherrakunnan. Tämän johdosta keisarikunnallinen hallituskonselji kirjessään elok. 12 p:ltä v. 1813 tuomiokapitulille vahvistaa määräyksen Pietarsaaren pitäjän jaostta, jonka ylempi osa sitten nimitettiin Lappajärven pitäjäksi. 1) Ennen vuotta 1830 nimitettiin koko emäkirkkokuntaa maakirjoissa "Lapon kyläksi". 2)

Puheessaan Alajärven kirkon vihkiäisistä antaa J. Tellman 3) Lappajärvestä seuraavia tietoja:

"Lappajärven ^{ramalle} rakennettiin v. 1637 ensimmäinen kirkko tässä pitäjässä, jossa, ehkä Suomalaisten luku maassa oli paljon suurempi kuin Ruottalaisten, kuitenkin alusta

1) J. W. Murmanin muistiinpanoista.

2) Yrjö Koskinen, Nuijasota, s. 34.

3) J. Tellman, Hengellisiä puheita, 2osa, siv. 17.

pidettiin Ruotalainen Jumalan palvelus ja vasta sitten, koska suomalaiset, jotka olit maan vanhat asukkaat enemmän ja enemmän rupesit sitä totista Jumalaa palvelemaan, oppimaan ja tunnemaan, enemmän ja enemmän riensivät kirkkoon ja Herran luonnon, muutettiin se suomalaiseksi Jumalan palvelukseksi a).

a) Panotaan ette se Ruotalainen Jumalan palvelus Lappajärvellä ylöspidettiin aina siihen suureen sotaan Kaakle VIII aikana; silloin luullaan näihin korpimaitiin paljon Suomen kansaa paenneen."

I. Asutustarinoita.

Nyckälä on vanhin talo Lappajärvellä, ja sen ensimmäinen asukas oli ollut "lappalainen". - Tämän jutun kertoivat kaikki kertojat samalla tavalla.

Eräs Nyckälän isäntä oli ollut suuri noita. Kun "vanhan vihan" aikana venäläiset koettivat häntä tappaa, sitoen hänen jalkeihinsa myllynkiven ja sitten kulettaen hänet järvelle, niin hän nousi vaan seisomaan kivellä ja liikkuskelisi sillä pitkin järveä. - Toisen kerran venäläiset koettivat tukehtuttaa Nyckäläistä saunan savuun, vaan kun hän sanoi: "savu henkeeni, maitovelli surmani", niin ryssät syöttivät hänellä maitovelliä. - Kun ei mikään auttanut sitoivat ryssät hänen ja panivat kaksi härkää vetämään häntä halki. mutta Nyckäläinen kuulikin, kun härät inuivat, mitä eläimiä ne oli ja osasi sitten noitua etteivät ne voineet häntä halkaista.

Tarut Nyckäläisestä kertoo Aspelin seuraavasti:

"Nyckälässä oli vihan aikana asunut noitainen Lappalainen, jonka kaulaan Venäläiset sitoivat myllynkiven ja veivät järveen, mutta kivi ei upottanutkaan, ja mies istahti kivelle istumaan. Sitten keitettiin miestä kargassadassa, mutta turhaan. Vihdoin sidottiin hevoisen kummaslakin jalasta vetämään. Ei sekään auttanut vaan kun sidottiin toiseen jalkaan härkä, niin oli ukko ollut kovassa tuskassa, mutta kuitenkin pysynyt sheänä."¹⁾

Wielä kerrotaan Nyckäläisen noituudesta seuraavia juttuja:

Wimpelin puolella Pokelan asukas pölli hautaa ja ja samaan aikaan pölli Nyckäläinestkin hautaa. Tämäpäs noitui Pokelan asukkaahan haudasta tervan juoksemaan omaan hautaansa, joka tiettiin siitä, että nähtiin tervaisen viivan kulkevan Lappajärven yli Pokelasta Nyckälään. - Nyckäläisen ja evijärveläisten välillä oli riitä

¹⁾ Suomi II, 9 osa, siv. 227.

erästä niitystä, ja kun evijärveläiset talvella tulivat siitä heiniä hakemaan, noitui Nykäläinen niin, että he toivatkin heinät Nykälään.

Tinnilä on toinen talo Lappajärvellä. - Kun sitten Poiniin, Keisalan mäelle, tuli asukas, meni Nykälän asukas sanomaan Tinnilän asukkaalle: aja pois lammaslaitumelta uusi asukas. Tiedon Nykälään oli uudesta asukkaasta tuonut vebiä pitkin lastu.

Wirsula, joka on lähellä Tinnilää samoin Lappajärven eteläpäässä, on myöskin vanha talo ja pitäisi atkuaan olleen Tinnilän torppa.

Hyytiäinen on vanha talo kirkonkylässä. Piitien kerrotaan tulleen asukkaana Saarijärven Hyytiälästä. Se oli ollut rikkaasta lo ennen vanhuudessa; emäntäkin kävi "hoppa ryössä".

"Kärnäntaari on saanut nimensä erästä talosta Savossa. Saaren ensimmäin asukas asui Salonpään autiolla, mistä vielä jätkeä näytetään, muutti siitä Salonkylään (Loppfors) Pietersaaren puolella; hänestä sai Salonkylä nimensä." 1) Tämä juttu Salonpään asukkaasta kerrottiin minullekin.

Toinen talo saarella edellisen jätkeen oli Kärnä. Jutellaan myöskin, että kun Kärnäen tuli asukas Savosta (arvettiin Saarijärven Kärnästä), niin se ahdisti pois Salonpään asukkaan, joka sitten muutti Puhalahteen Wimpelissä.

"Vanhan vihan" aikana, kun venäläiset ryöstivät Kärnäen taloa, kerrotaan isännän sanoneen: "mennynä mitä mennynä, vaan ei mennynä Niemipeltö!"

Lappajärven Hätkylässä on Ukonniemi ollut ensimmäinen asuttu paikka. Siitä sittemmin muutti veljekset: toinen veli Rantakankaalle, toinen Ammesmäelle asumaan. - Ensimmäisestä asukkaasta tiedetään, että hän oli tullut Ukonniemeen poikiaan kontissa kantaan, ja mainittu niemi oli silloin ollut järven saari.

Murtoniemen taloon on tullut asukas Nykarlebystä (tois. Munsalasta). Sillä paikalla oli jo silloin ollut asumuksen autio. Tuon ensimmäisen asukkaan nimi oli Pakari. Tullessaan toi hän puoli kynnöriä suoloja selässään ja leiviskän rautaa koppina kädessään. Hän kulutti kotoaan taloon Kailooslaudan, jossa on vuosisiluku 1641. Se on erittäin koristettu leikkauksilla, mutta nykyinen omistaja ei sitä millään ehdolla sanonut luovuttavansa.

1) Suomi II; 9 osa, siv. 227.

Kaupajärven kylässä on vanhin asuinpaikka Koukkarin talo, jonka on alkanut Johannes niminen isäntä. - Vanhimman asumuksen jätteitä on Koukkarissa vielä vanha talo.

Toinen talo samassa kylässä on Kiilunen, joka sai nimensä siitä, että Koukkarin asukas näki tulen pieltä Kiilun van ja lausui: "tuollakin jo vakkia kiilun".

II. Kiinteitä muinaisjäännöksiä.

a) Lapinraunioita.

Yleisenä nimityksenä senraunioilla vanhoilla kivipanoksilla, joiden syntyä ei kansa tunne, vaan joita se pitää merkellisyytensä, on Lappajärvellä "lapinraunio". Kyllä kuulsee puhuttavan "lapinraunioistakin", mutta tuntuu siltä kuin tämä nimitys olisi kirjallisuuden kautta levinnyt. - Tiedustelluani en saanut yleensä kuulla minkäänlaisia juttuja niiden karvojen muinaisraunioiden tarkoituksesta, mitä Lappajärvellä löytyy. Mitä tulee raunioiden ulkomuotoon, ei niistä perestyvästi tarkastelija voi sanoa juuri mitään erityistä. Pitäpäitsi olivat ne melkein kaikki kaivettuja ja hajotettuja. Herron siis vaan miltä ne näyttivät minulle, ja niiden arvo ja tarkoitus selvenee muinaistutkijain kautta.

Kirkonkylässä kirkkoherran virkatalon maalla Isoukylän niitulla on pitkänsuokaa kumpu, joka näyttää olevan kiviroukko, vaikka sen päältä on maatenut niin että kivet ovat melkein kokonaan peittynyt. Pituukseltaan se on idästä länteen noin 14 mtr., leveydeltään 4-5 m., ja sen korkeus on 1-1/2 m. Keskellä kumpua on kauden tapainen syvennys, jonka pituus on 3 m., leveys 1 m. ja syvyys 1/2 m. Kumpulle on alkanut puuta kasvettumaan sitten kun se on maatenut. - Mainittuun kumpuun kerrottiin ennen sodan aikana ryssä kaduuden, mutta toisten arvelujen mukaan olisi se jokin vanhempia muinaisjätteitä ja muistettiin, että provosti Tuoman aikoinaan oli ajatellut sitä kaivattaa.

Wartiansaarella Merloo Aspelin näytettävän ympyräistä kivipanosta, jossa oli kaksi sisällekäyttävää, ja että siihen olivat muka lappalaiset sidoneet rakentaa kirkon itseuensa."¹⁾ - Käytyäni siellä tarkastelemassa en mitään suurempaa kivipanosta löytänyt, paitsi joitakin muita pieniä, jotka olivat noin 2-3 mtr. ylimittaten ja näyttivät luonnon muodostamilta. Eräs keskiikäinen mies sanoi olleensa vielä puolikasvunpoika, kun mainittua saarta vedettiin ^{kivien} Kärnänsaaren sillan rakennukseen.

¹⁾ Suomi II, 9 osa, siv. 227.

Reinholm oli kuullut kerrottavan, että Kaukajärven tienoilla, keskellä sydänosaata, on Kantinkallio-niminen korkea vuori, jolla kehitään olevan muutamia tuhansia napparia avara muinaislinna. Muurit ovat raketut etupäässä vuoren notkelmien poikki, vaan ovat paikoittain ryöryneet. Linna, jota luullaan lappalaisten työksi, kuuluu olevan "1/4 peninkuorman päässä kirkosta" ¹⁾

Laastamakankaalla, samassa Kaukajärven kylässä, Koutkarin talon maalla on mukulakivinen raunioharju noin 20 mtr. leveä ja 60 mtr. pitkä. Sen korkeus on noin 2 mtr. korkeimmalta paikalta. Se sijaitsee Kangasharjanteella ja siinä on useita kaivettuja syvennyksiä.

Kurkikankaalla Stäkylässä, lähellä Utelin rajaa, kerrottiin olevan "jättiläisen raunioita" ussampiakin. Itse en käynyt niitä katsomassa, vaan sanottiin niiden olevan kuin "hajotettua kiviäitaa", ja kuuluu siellä kaivettujenkin.

Uykälän niemellä, pohjoiseen päin Uykälän talosta on "Lapinkirkko", jota Aspelin ²⁾ ja jo aikasemmin Castren olivat käyneet tarkastamassa. Sekin on niin hajotettu, ettei sen asemasta ja suuruudesta voi selvää saada. Se oli koottu lohkokivistä, joita sitten Lappajärven alipäähän siltää siltään tehtäessä oli käytetty rakennusaineksi.

Hernesniemen maalla, lännenpuolella maantiestä, ja talosta länteen päin on eräällä kankaalla josta hiikkaakin on vedetty, mukulakivistä koottu "Lapinkirkon" jäännöksiä. Ne ovat maantiestä noin kiviheiton päässä kankaan korkeimmalla kohdalla. Minulle kävi mitä näytännössä talon vanha ukko, joka kertoi suuruudessaan nähneensä raunioin merkein nelistahoisena, sen seinät oli olleet hajottamatta ja siinä oli löytynyt oven paikkaakin. Nyt oli raunio kokonaan hajotettu sammaltunut ja puita kasvettunut.

Lamminkylässä, Perälän talon Kotikankaalla on "Lapinraunio" talosta melkein suoraan etelään päin. Raunioin seinät ovat hajotetut niin ettei sen alkuperäistä muotoa voi varmuudella määrätä. Näyttää se olleen soikea keikko noin 3 mtr. leveä ja ja 4 1/2 mtr. pitkä kehämäinen kiviapanos. Siltä paikkaa, jossa seinän vahvuutta voi mitata on se noin 3/4 m. paksu. Keskellä raunioita on kiviapanosta, joka näyttää joltain väliseinältä. - Lammanlainen raunio sanottiin ennen olleen Perälän kartanon takana, mutta sitten kartanoa asuttaessa oli se hävitetty.

Lamonin talon "Toisella kankaalla" on "Lapinraunioita" kaksi. Toisen Kangas on vähän etempänä, etelään päin Koti

1) H. A. Reinholm, Käsikirjoituksia Hist. mus. n:o 14.

2) Geomi II, 9 osa, siv. 222.

Kankaasta.

- 1) Kehämäinen kivipanos, seinät melkein kokonaan hajotetut sisään ja ulospäin. Sen asema näytti alkuaan miltei nelikulmaiselta, poikkimitaten oli raunio noin $3\frac{1}{2}$ mtr.
- 2) Toinen raunio löytyy noin 50 mtr. pohjoisempaan edellisestä ja samoin kuin edellinen oli tämäkin hajotettu. Asemattaan se oli ympyrämainen, samoin kehämäisen kuin edellisetkin, ylämitaten 7 mtr. Yhdellä kohdalla seinässä näytti olleen "ovi".

Kaikki nämä Lamminkylässä löytyvät rauniot ovat tavallisista mukulakiviästä koottuja tasaisella kangasmaalla. Pihlimmäiset kivet ovat vaan nyrkin kokoisia ja kerrotaan että lappalaiset alkoiivat niillä heittelemään, kun tuomasivat vihollista lähestyvän.

b) Hautakuoppia.

Lärkinniemellä, vastapäätä Nykälää, on Nyllyniemi, jossa kerrotaan olleen "lappalaisten hautausmaa". Mitään huomattavaa ei siinä ole nähtävänä.

Vähän matkaa Lärkinniemeltä tieltä pitkin pohjoiseen päin, on tien oikealla puolella harjussa kolme kuoppaa, joita muutama arvelivat "lappalaisten asinkuoppiksi", toiset sanoivat niitä "peuran kuoppiksi" ja myöskin "suden riddiksi". Kukaan ei ollut kuullut vanhainkaan kertovan koska niitä olisi käytetty, niin vanhoja ne ovat. Kuopat ovat noin 4 mtr. ylämitaten, ympyräisiä ja noin 1 mtr. syöjiä.

Koskelasta Lamminkylässä, etelään päin on "lappalaisten kuoppia" Karkeasaarella. - Koskelsen kankaalla on 3 "lappalaisten kuoppaa".

III. Muita muinaismuistoja ja -jäännöksiä.

Eunan oli Lappajärvellä lappalaiset saaneet lohia. Mutta kerran sattui lohenruoto tarttumaan lappalaisen lapsen kurtilleen, niin että tämä siitä kuoli, ja lappalainen silloin hiroi järven, niin että jos siitä nyt jokuks saadaankin lohi, niin se tietää Lappaturmaa.

Lähellä Perälää on vähäinen lampi, jossa lappalaisten sanotaan kalastaneen. Lammen maastukselta rannoilta on joskus löydetty katiskantapaisia puusaleista laitettuja pyydyksiä.

Lappajärvellä juttuaan, että lappalaiset olivat käyneet siinä muinainkaissa riddellen Kyronniemien kanssa Lappajärven kalavedestä. Raja heidän välillään oli käynyt Rajaniemestä Pyhälahteen. Kyronniemellä näytetään muuttakumpuja järven rannassa, jossa Kyronlaisilla on ollut kuoppia. Kyronsaarella taas Kyronlaisten jälkinä kiukaita. Kärnän saarella

on latoina kaksi sukkanurkkaista Kyroläisten kalavaittaa, jotka ovat muutetut Kyronsaarella." 1) - Näistä Kyroläisten kalavaitoista, joita Aspelin mainitsee, on ainakin toinen vielä säilynyt ja käytetään heinälatona.

Päitsi Kyroläisiä, arvellaan myöskin Wöyritä Käyneen kalastajia Lappajärvellä, siihen viitää nimi Wöyryniemi, jossa on ollut kiukaan jätteitä. - Puolalaisia vanhoja pieniä kiukaanjätteitä on runsaankäisesti Kärnänsaaren rannoilla ja niitä pidetään kalasaunain kiukaina.

Lappajärven kirkko on rakennettu Palvoniemelle. Kerrotaan siinä ennen lappalaisten lihoja palvonneen, josta tuo nimi olisi johtunut. - myöskin kertovat toiset että siinä oli ryssät "vanhan vihan" aikana lihoja palvannut.

Keanteensaarella Lappajärvessä kerrotaan olevan sarve, jonka saa sieltä nousta yhden vuoden vanhalla varsalla yhden vuoden vanhaa jäätä.

Wartiansaari on saanut nimensä siitä, että siellä pidettiin varttia "vanhan vihan" aikana, kun muu väki Kärnänsaarella oli mennyt piiloon.

Kauhajärven kylän Laastamankankaalla on ollut kiukaan paikka, jota on sanottu jaksosaunan kiukaan "vanhan vihan" ajalta.

V. Kalulöydöt.

- I. 1107. 2) Reikätaattia mustakiveä erittäin tasateräimen. Löydetty Kärnänsaaren itäisellä rannalla (Suomi II, 9 osa, n:2270).
- II. 2239; 898. Kourutattia, löydetty Kauhajärven kylässä Luoman torpan pellolta. Koonnut Palmu Wilstkinan.
- III. 2239; 899. Kourutattia Kauhajärven kylästä; Antti Juhon poika Kiilunen pellolta löytänyt. Koonnut J. W. man.
- IV. 2239; 900. Kourutattia Kauhajärven kylästä; Juhon Antin poika pellolta löytänyt. Koonnut J. W. man.
- V. 2413. Warrettä hiomaton, yh. kolmisärmäinen tasataattia; löydetty perunien kuokkiessa mustikkamaan talon pellolta. Lahjoittanut Gliopp. Kustaa Saari.
- VI. 2442; 122. Tasataattia, löydetty kirkonkylän Savolan torpparin pellolta. Koonnut J. W. man.
- VII. 2442; 123. Tasataattia löydetty kirkonkylän Oravaisen talon pellolta. Koonnut J. W. man.
- VIII. 2442; 124. Kourutattia, kouru varsin syvä; löydetty kirkonkylässä vanhan luhkarin pellolta.
- IX. 2442; 125. Kiviaseen kappale, löydetty Lamminkylästä

1) Suomi II, 9 osa, siv. 185.

2) Arapialaiset numerot viittaavat Hist. mus. luetteloon.

matti Järkinen pellostä. Koonnut J. W. man.

I. 2442; 126. Kekkon-anturan mustoinen hakkunase, löydetty Lammintalon pellostä. Koonnut J. W. man.

II. 2442; 127. Tasatatta Tarvolankylästä Ollilan talon maasta löydetty. Koonnut J. W. man.

III. 2442; 129. Pyörsäteräinen sivekiveen lapsaan hiotun kiviaseen teräpuoli. Löydetty Savonkylän Ollilan talon pellostä. Koonnut J. W. man.

IV. 2442; 130. Reikänterä viheristä liuskakiveä. Ammesmäen kylässä Antti Antinp. pellostä löytänyt. J. W. man. Koonnut.

V. 2442; 131. Tasatatta löydetty Stäkylän Kuoppelan talon pellostä. Koonnut J. W. man.

VI. 2442; 132. Kourutatta, saatu Stäkylän Kuoppelan talosta. Koonnut J. W. man.

VII. 2442; 133. Tasatatta, löydetty Stäkylän Purolan talon maasta. Koonnut J. W. man.

VIII. 2442; 134. Wesarakiveen lapsaan tehty hakkunase, wesarapiä on suippomainen, kimpelöä tehoa. Löydetty Lamminkylästä Hernepuismen pellostä. Koonnut J. W. man.

IX. 2442; 171. Kivi vetkeä kvartssia, latiska, melkein nelikulmainen, kummassakin päässä on kolme pientä syvennyttä. Löydetty Lamminkylästä Hernepuismen talon pellostä. Koonnut J. W. man.

X. ~~2442~~ 2519; 224. Tasatatta, monitahoinen, Purolan talon maalla kytöpettoa tehdessä löydetty. Koonnut J. W. man.

XI. 2675; 514. Isompoleinen, epämiääräinen ase harmaata kiittoliuskamaa. Löydetty Kirkonkylän Matti Ollilan talon pellostä. Koonnut J. W. man.

XII. 2675; 515. Kourutatta mustasta falsiittiliuskamasta. Löydetty Lamminkylän Koskelan talon pellostä. Koonnut J. W. man.

XIII. 2675; 516. Pieni teräntään vahvasti soukkuveva tasatatta mustasta falsiittiliuskamasta. Löydetty Lamminkylän Heikki Heikinp. Koskelan pellostä. Koonnut J. W. man.

XIV. 2675; 517. Kouru ja tasatatta harmaasta saviliuskamasta. Tyynismaan Erikinpojan pellostä löydetty. Koonnut J. W. man.

XV. 2675; 518. Jäännös taltasta tai kiveestä sinistä saviliuskamaa. Löydetty Kirkonk. Karin talon pellostä. Koonnut J. W. man.

XVI. 2675; 519. Kappale määräämättömästä aseeista harmaan ja ruskean sekaista kivilajia. Nykälän kylässä Jaakko Matinp. peltoa kuokkiessa löytänyt. Koonnut J. W. man.

XVII. 2675; 520. Reikäkivi harmaasta kiittoliuskamasta. Tarvolankylässä Eriki Matinp. pellostä löytänyt. Koonnut J. W. man.

XVIII. 2675; 521. Tuluskivi harmaanruskeota kivilajia. Nykälän kylän Jaakko Matinp. pellostä löydetty. Koonnut J. W. man.

XXVI. 2793; 2. Tuura, pit. 235 mm., keskellä le. 74 mm., pks. 45 mm. Löytäneyt Jaakko Jaakonp. Savolan kylän pellosto. Koonnut J. W-man.

XXVII. 2793; 3. Taalla suorilla syrjillä ja samaa leveyttä koko pituudeltaan. Löydetty Halkossakelta Kyynärän syöjdestä Matti Heikin pojan Nykkäsen maalla Lammin kylässä. Koonnut J. W-man.

XXVIII. 2793; 4. Taalla, terästä pikkusen kapease varrella päin. Löydetty Heikki Peräjärven rantapellosta Savon kylässä. Koonnut J. W-man.

XXIX. 2793; 5. Taalla, terä typpässi kiottu. Löydetty oja perätaissa Kirkonkylän pellosto. J. W-man.

XXX. 2793; 6. Taalla, löydetty näen kylän pellosto. Koonnut J. W-man.

XXXI. Kaksi kivikalua vuodelta 1873 3/4, lahjoitettu molanderin kautta.

V. Kirkko, sen kalusto ja arkisto.

Tässä esiintyvät tiedot perustuvat pastori J. O. Appelbergin muinaismuisto-yhdistykselle antamaan kertomukseen Lappajärven kirkosta v. 1887, ja osaksi omiin muistiinpanoihini.

Kirkko on rakennettu v. 1765 Palvoniemelle Lappajärven rannalla. Se on ristirkko, 44 $\frac{1}{2}$ kyynärää idästä länteen ja yhtä pitkä etelärivistä pohjoiseen, 10 kyynärää perustuksesta katonrajaan; kattokuppi on 5 kyynärää korkea. Laattia on tehty hankapalkkeista. Ikkunoita on 18, kuuden kyynärän korkuisia ja kolmen leveisiä, sekä 5 ikkunaa, kolmen kyynärän korkuisia ja kahden kyynärän kahdenkymmenen yhden tuuman levyisiä; siis kaikkiaan 23 ikkunaa. Ikkunapuitteet ovat ohjiväriellä maalatut.

Saarnastuoli kaakkoisessa ristien nurkassa on yhden kyynärän ja 18 tuuman korkuisella jalalla, maalattu ja kullattu; sen ylipuolella on taitas, jossa seisoo puinen kullattu tammaritsa. Tämän taitaan ja saarnastuolin välillä on seinällä on kullattu ~~vassa~~ aurinko. Saarnastuolin laidalla on kirjankannatusta veralla peitetty. - Itäpuolella kirkkoa ~~sa-~~ kariston päällispuolella on kaksi lehteriä, joista ylempässä ei ole penkkiä, mutta alemmassa on kymmenen penkkiä kummallakin puolella käytävää. Molempain lehterin kirkonpuoleiset sivut ovat maalatut. - Kirkon ~~van~~ ^{län} ~~na~~ ^{sis} ristillä on viisitoista penkkiä kummallakin puolen käytävää; ~~itäsella~~ ^{eteläisellä} ristillä ~~itäsella~~ ^{itäsella} on länsipuolella kymmenen ja itäpuolella kahdeksan. Itäisellä ristillä on eteläpuolella kahdeksan ja pohjoispuolella neljätoista, sekä pohjoisella ristillä yksitoista kummallakin puolen käytävää. Kainkii penkit ovat ovellomia ja maalaa-

mattomia.

Sakaristo on siltäpäin erineen rakettu yhdistämällä kirkon itäiseen risttiin. Se on kaksitoista kyynärää korkea ja yksitoista leveä, siinä on kaksi ikkunaa kaden kyynärään kuuden tuuman korkeisia ja kahden kyynärään 18 tuuman leveisiä. Sakaristo kylmä ilman tulisijaa, siinä ^{on} kaksi konttoria.

Ulkopuolelta on kirkko ja ja sakaristo laudoilla vuoratut ja punamaalilla maalatut, molemmissa on saunukatto. Kirkonpäässä on pienoinen torni. Kumpikin rakennus seisoo yhteisellä kivijalalla, joka paikoittain on puolen kyynärään ja siitä ylemmällä täyteen kyynärää korkea, ja näyttää tarpeeksi hyvin perustettu.

Kellotapaus on uudesta korjattu vuonna 1840.

Kirkonkalusto. Kirkonkelloja on kaksi. Toimimassa on kirjoitus: "In usum Eccle: Lappsjärvi fusa sum a Gerhards Meijer fusore Reg. Holmiae Anno 1720. - Rege Augustissimo Frederico 1mo Imp. Goth. Vand. q. - Patrapo Gen. Maj. Lib. Bar. W. v. Essen. Episc. Aboens. Herm. Witte Pat. P. Mag. Erico Taut. Sac. Sam. Simolin Oecon. Templi Ol. Strang, Procurante J. Alm et A. Göderman." Pienempi kello pitäisi painaman puolitaista kippuntaa, siinä on kirjoitus: "Kommen utaf Jacobs hus, kätt oss vandra till Herrans hus n. Gørgen Putenson in Stockholm me fecit Anno 1652. Deo gloria in excelsis."

Kirkon kalkki ja öylättilautanen, tehdyt hopeasta, painavat yhteensä 73 luotia. Kalkissa on seuraava kirjoitus: "Lappsjärven seurakunnalta ostettu 1799." Öylättilautasessa on kirjoitus: "Lappsjärven" ja nimileima Silfverklöth. - Öylättilautasia, hopeasta, painaa 45½ luotia, siinä on kirjoitus: "Ostettu Lappsjärven seurakunnalta vuonna 1799" ja nimileima Silfverklöth. - Lusikka, hyvin kullattu, painaa 3½ luotia, siinä on kirjoitus: "Lappsjärven" ja nimileima Silfverklöth.

Metallinen kynttiläkruunu stelaristilla, siinä on kirjoitus: "Tämä kruunu on lahjoitettu Seurakunnan Nuorilta miehiltä vuonna 1773." - Metallinen kynttiläkruunu pohjoisristillä, siinä on kirjoitus: "Tämä kruunu on lahjoitettu vuonna 1779." - Metallinen kynttiläkruunu lehterillä, jossa on kirjoitus: "Korkeavarden O. S. uppköpt af J. B. Anno 1745." - Metallinen kynttilälänjalikka, kaksipaarainen, kirjoituksella: "A: 1727 Simon Eric. P. Höari Lent. And. G. S. Lasanen Olev. nittsson, Jacob Simonsson Höari. - Kaksi kynttilälänjalikka on alemmalla lehterillä, joissa seuraavat kirjoitukset: "Dessa Ejustakar har Commissions Läpftmätaren Ade och Högsäktad Herr Wils Röering förärt till kyrkan i Lappsjärvi den 2 augusti 1765."

Kirkossa on säilynyt vanha laiva, joka myllemmin tar

pahtuneiden korjaustyön jälkeen riippuu kirkon länsi-
ristissä. Laivassa on vuosi luku 1733.

Kullattu puinen uurna on saarnastuolin käytävän
ylipuolella. Kullattu kyyhkymen puusta tehty, riippuu saarnas-
tuolin päällä. - Mainitsen tässä että kerrotaan Lappajär-
venkin kirkon saarnastuolin olevan mukaa Kustaa II:nen
lahjoittama.

Kirkonarkisto. Kirkonarkistossa löytyy käsikirjoituksia:
Kirkon ~~maailman~~ ^{varain} tilikirja aikaa vuodesta 1736 vuoteen
1750; samannamainen tilikirja köyhäinvaroista vuodesta 1751;
luettelo vihityistä vuodesta 1751; vanhin inventaari kir-
kon omaisuudesta on vuodesta 1750. Vanhin kustolo synty-
neistä, vihityistä ja haudatuista kuolleista ulottuu v:sta
1663 vuoteen 1729. Muistiinpanojen alkajana on Laurentius
Kreutz. - Vanha Communio-bok on llaessa ulottuen v:sta 1695
vuoteen 1709, ja toinen samannamainen v:sta 1728 v:teen 1751. - Eräs-
sa absolutio-kirjassa niistä, jotka ovat kärsineet joko jul-
kisen tai salaisen yksityisen kirkonrangaistuksen, löy-
tyy vastaisella puolella sivulla verifikationeja Lappajär-
ven kappelin kirkon tarpeista ~~ota~~ tarpeihin käytetyistä
varoista vuodesta 1751 v:teen 1761. - Muuan kirja, joka sisältää
pöytäkirjoja y.m. vuodesta 1751 vuoteen 1839.

Painetut teokset: Biblia - Anno 1642. - ^{se on coeo pappi Raamattu} Stockholm
tu Stockholmissa v. 1637. Saman yhteydessä: Käsikirja MDCXXX Stockholm-
mis. - Puomentiel. Wirsikirja v:sta 1668. - muutamat Chris-
tilliset rukoukset v:sta 1670. - Evangelia och Epistlan - 1673.
- Then svenska psalmboken 1673. - Confessio fidei
- MDCXCII. - Kirkko Laki ja Ordningi 1686. - Käsikirja
- 1694, perkkamenttikansissa. - Cuningal. may. in Arctus
meidän Christellisen Opin oikeast hariotuksesta ja
Conservationist/ Tehty Stockholmis 25 Junij A^o 1655.
Samassa kirjassa on useita muita Kaarlo X:ta antamia
"placateja" vuosilta 1685-86.

Evijärvi.

Evijärvi kuului ensiksi Pietarsaaren pitäjään. Evijärvellä
rakennettiin kirkko v. 1759, ja ensimmäisen papin sai se v. 1760,
tullen Pietarsaaren kappeliksi. Kun Lappajärvi lopullisesti
v. 1812 eroitettiin omaksi pitäjäksi tuli Evijärvisen kappeliseu-
rakunnaksi. Erityiseksi kirkkoherrakunnaksi tuli Evijär-
vi sittemmin v. 1865.

Tämän seurakunnan asetus tuntuu tapahtuneen osaksi
ruotsalaisella rentasuurilla ja suuremmaksi osaksi idästä
pään. Sama murre, jota lappajärveläiset puhuvat vallitsee
täälläkin.

I. Asutustaruja.

Evijärven ensimmäinen asukas kerrotaan tulleen Kurvin, nykyisen Peltoniemen taloon Ruotsin puolelta. Toisten kertomusten mukaan se olisi tullut Purmosta Kurvin nimisestä talosta. - Kurvista oli sitten toinen asukas muuttanut Inan kylään.

Kertomus Inan asutuksesta. Inan taloon oli tullut ensiksi asumaan kaksi ruotsalaista veljestä, jotka olivat sen perustajat. Talo sai toisen Enok-veljen nimestä nimen Ena, josta suomalaisen Ina. - Enen kerrottiin syötyn männyn kuorista tehtyä leipää, ja kun "vanhan vihan" aikana kaksi sisarusta Inasta joutuivat naimisiin Ruotsin puolelle, olivat he sanoneet: "farväl tallbrödbaka!"

Väiden talojen asutuksesta kertoo Appelin seuraavia juttuja:

"Inaan Evijärvellä oli aikoinaan tullut 3 veljestä idästä päin, joista kaksi asettui kylän paikalle, kolmas vastapäätä toiselle puolelle lastea. Kun ukkonen tappoi viikseksi mainittua akon, niin muutti mies Raisjärvellä, veljennes itään päin, missä vielä näytetään asumuksen jälkiä. Siellä oli hän kuitenkin vihdoin muuttanut kokonaan pois. Evijärven ensimmäinen asukas oli kuitenkin se, joka rupesi asumaan eräällä saaren niemellä Inan ja kirkon välisen soitulaidan varrella. Paikolla näytetään Lappalaisjäännöksiä. Tuosta hän kuitenkin myöhemmin muutti Peltoniemelle asuntonsa. Inassa oli toinen asukas Kuoppahokka kolmas. Kuoppahokan säässä on vielä petti, jota sanotaan "nykälän ahoksi", josta on arvattava, että talo on nykälästä asutettu." 1)

Erään kertomuksen mukaan olisi kaikkein vanhin asutus Evijärvellä ollut Autionkankaalla. Kun sen asukas kuoli nälkään, niin ei ole senjälkeen siinä kukaan asunut. Paikalla pitäisi oleman hopeakaluja kätöissä.

Kaukkonen on vanhin ^{talo} Hertun kylässä. Se oli jo "isovihan" aikana ollut asuttuna. Asukkaat olivat sieltä vihan aikana paenneet Pakokankaalle, jossa oli ollut piilopirtti.

Karvonen on Hertun kylän toinen talo.

Hevosahon (Hästbackan) talossa, Hertun kylää, oli ensimmäinen asukas jo v. 1771.

Niivilä (Kniivilä) kirkonkylässä, on myöskin vanhimpia taloja ja samoin Kultalahti (Kuoppiaho?).

Haapajärven kylässä on Esa (Grosen) talo ensimmäinen. Sinne pitäisi tulleen asukkaan Savosta ennen "vanhaa aikaa".
Toinen talo samassa kylässä on Kautiainen.

Järkijärven kylän vanhin talo on Keto, johon tuli asukas Savosta päin (toisen kertomuksen mukaan Tuosta). Keton talosta taas on muuttanut asukas Järkijärven alataloon. Keto kuuluu Pajkärin numeroon ja oli ollut kauan autiona, nyt on se taas asuttu.

Kosken (Jokikylässä) ensimmäiset asukkaat oli kaksi sisarta, jotka olivat tulleet rikollista paeten Savosta; he alkoiivat siinä ensin yhdessä asua. Heidän nimensä oli Elli ja Matti ja talossa vieläkin näytetään pari pientä peltoa, joista toista sanotaan "Ellin" toista "Mattiin pelloksi". Toisen näistä sisaruksista oli tehnyt äpärän, tappanut sen ja paennut tiheensä.

II. Kiinteitä muinaisjäännoiksiä.

a) Lapinraunioita.

Jokinevan saarella (Jokikyl.) on "lapinraunio". Paari sijaitsee mainitun nevan pohjoismurkalla, itään päin Kosken talosta ja 1½ km. matkaa siitä. Raunio oli pahoin hajotettu, sen keskellä sanotaan olleen kuoppa, vaan nyt on sen seinät sisien ja ulospäin vyörytetty. Ennen sanottiin raunioita olleen soikean muotoisen, mutta nyt näyttää se ympyräisellä, noin 4½ mtr. ylimmitaten.

Asinkankaalla (Jokikyl.) noin 1½ km. Kirsilän talosta etelään päin on pienellä mäkihytlyrällä useita "lapinraunioita" jäännöksiä yhdessä ryhmässä. Suurin on noin 9 mtr. leveä ja 12 mtr. pitkä soikeanmuotoinen kehämäinen kivipanos. Toiset ovat vähän vähempiä kehämureja, myöskin soikeanmuotoisia ja kovin hajotettuja ja kaiveltuja. Kaikki nämä kivipanokset ovat samoja kuin Jokinevan-kin raunio mullulakivillä, joista päälimmät ovat pieniä myöskin kokoisia, vaan suurimmat pohjalla niin ettei niitä missä voi liikutella.

Järkijärven kylästä Tervajärvelle päin, lähellä nykyisin kylää, Kettukankaalla kerrottiin olevan "lapinraunioita", joita en käynyt katsomassa, kun sanottiin että ne ovatkin jo Tervajärven puolella, siis Pietarsaaren kihlakunnan piirissä. -Jostain kirjallisesta lähteestä olen muistiinpanoiksi merkinnyt: Kettukankaalla on 5 raunioita, perusala ei ole aivan ympyräinen, 2 keskellä vähän kaiveltu.

Nissinkankaalla, Wähäjärven eteläpuolella on "lapinraunioita".

raunioita". Raunion tapaisia huomasiin luultaan yhdeksän. Suurin ja parhaiten säilynyt oli soikea kivipanos, 5 mtr. leveä ja 8 m. pitkä sekä noin 1½ mtr. korkea. Keskellä sitä oli kaiveru. Kaksi pitkästä kivisaidan tapaista jäännöstä, pituus noin 18 mtr. Kolme ympyräistä kivikumpua, noin 1 mtr. korkeita ja 2 m. läpimitaten. Muut jällelloberat hajaantuneita nelistahoisilla näyttäviä. - Näistä Aspelinin lyhyesti mainitsee. 1)

Inankylässä kerrottiin useissa paikoin olleen "Lapinraunioita", jotka oli hävitetty peltoa tehdessä. Vanha Inanseppä kertoi, että eräästä rauniosta oli löydetty tuhkaa hiiltä ja luunsirpaleita, joita oli arveltu "peuran eli jomkun muun eläimen luiksi", oli muutamasta rauniosta löydetty kovin ruostunut veitsen tapainenkin, joka oli mukanaantunut sittemmin.

Inan talon vastapäätä toisella puolella järven lahtea, Kedon tarpan luota pohjoiseen on toistakymmentä "Lapinraunioita". Tilaa. Huomiooni tuli 12. 10. ovat yleensä liiki ^{useimmat murtokivistä koottu} toistansa. Parhaiten säilynyt on ympyräinen kiviläjä, joka on noin 1½ mtr. ^{korkea} ja 4 mtr. ^{ylämitaten} leveä. Toiset olivat hajaantuneita ja ^{mikäli} niiden ulkomuodosta voi päätellä, olivat ne olleet perussalaltaan suorakaiteen muotoisia, noin 3 mtr. pitkiä ja 2 mtr. leveitä. Yksi kivisaidan tapainen roukko on noin 33 m. pitkä ja 1 mtr. levyinen. Kaksi pientä ja mastunutta kivipanosta, noin ¾ m. leveää ja 2½ m. pitkä. - Näitä raunioita tarkoitetaan Gottlundin muistiinpanoissaan, kun mainitsee: "Inhan eli Inhanperän kylässä Keunankas-maalla löytyy useita, useita pitkiä ja kapeita Lapinraunioita ja useammankaltaisia, samoin myöskin sillä maalla löytyy Lapinhautoja, eli ½-1 sylen syvyisiä huoppia, jotka tarun mukaan ovat olleet Lappalaisten hautoja." 2)

Aspelin kertoo Inankylässä vastapäätä kylää lahden rannalla eräällä luhdalla tavannensa raunioita. "Yksi sheä, jota tarkemmin katselin, lausua Aspelin, oli muistakseni neliskulmainen muuraus, noin 5 kyynärää kanttiinsa. Muurit, läjättyt murtokivistä melkein pystysuoraan, olivat noin kyynärän paksut ja toista leveät, joten raunion keskelle jäi neliskulmainen, osaksi kivillä täytetty aukko." - - "Läheisessä metsässä näytetään Lapinraunio, jota Rovasti Pellman oli kaivattanut; siitä oli löyly rautakuokka. Huomioo pistävää oli että kaikki rauniot olivat murtokivistä luultavasti valkealla lohottuja." 3)

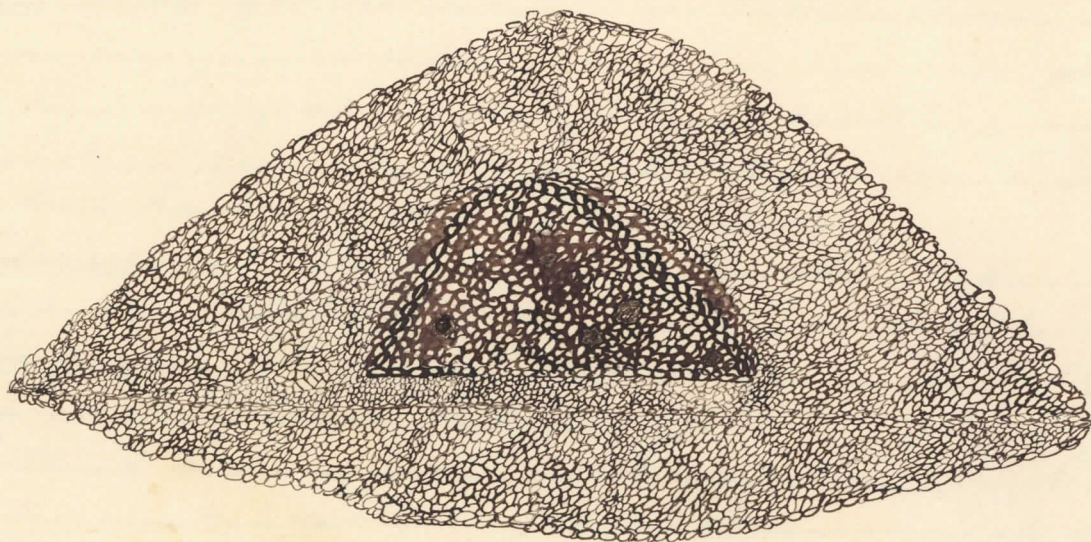
1) Suomi II; 9 osa, s. 221.

2) C. A. Gottlund, Antiquariska Anteckningar, s. 179.

3) Suomi II; 9 osa, s. 221.

Kertomani rauniot Lappajärven Lamminkylässä ja Evijärven Jokikylässä ovat yleensä soikeamaisia kivikehyksen tapaisia ja verrattain vähäisiä. Nissinkankaan ja Inankylän rauniot ovat kiviläjiä, ei kehyksen tapaisia, vaan paremmin kiukaan muotoisia. Sitä vastoin ovat Sydänmaen Kylässä pohjoispuolella Evijärveä ja samoin Kertunkylässä länsipuolella Ahtävänjokea olevat rauniot suuria harjuja, joita pitkemmin saattaa pitää luonnon muodostamina, ne ovat keskimäärin 20-30 mtr. levyisiä ja 30-60 mtr. pituisia. Siellä täällä tuommoisissa harjuissa on syvennyksiä ja vähäisiä kehyksimuurin tapaisia. Joskus niistä ovat kaive-
lijat löytäneet hiiltä ja tухkaa. Yleinen nimitys näille raunioille Evijärvellä on "lapinkarju", vaan Kortesjärvellä, jossa samanlaatuaisia raunioita myöskin runsaasti löytyy, kutsutaan niitä "jättiläisen roomiooksi" eli "jättiläisen rauniooksi". Yleensä huomasi, että puolitekoisten raunioharjujen perusala oli aina jätenkäin säännöllisen suorakaiteen muotoinen, vaan missä oli paksu kivikerros silloin oli harjut soikeamaisia perusalaltaan.

Kivilänaholla on "lapinkiruko" eli "lapinkarju". Se sijaitsee alhaisella mäkiperäisellä metsämaalla. Roukkion pääl-

lystä on tasainen, lukuunottamatta muutamia syvennyksiä, joita siihen on kaivettu, ja muodosta se puolikuun muotoisen perusalan, jonka diameteri on 24 mtr., kivikerroksen vahvuus on 2 mtr. Roukkio ei ole kuitenkaan tuollaisen puolikuun muotoon jyrkästi ladottu, vaan se alenee reunoillaan hyvin laajasti, niin että kiivytystä on päällystän reunasta ulospäin noin 15-20 mtr. leveydeltä joka puolelle. - Lähellä edellä kerrottua roukkiota on toinen alottoten näköinen roukkio, perusala on nelion muotoinen, kukin sivu noin 20 mtr., kivikerros ohut ja kivet suuria.

Roviossaarella, lähellä Holman (Musitalon) taloa, on matlasa kivinpanosta, se on ikänsä alottettu. Sen perusala on suorakaiteen muotoinen, noin 20 mtr. levyä ja 40 mtr. pitkä.

Narapakankankaalla, Holman maalla, on jyrkänlaisen mäen laiteessa „lapinkarju“, joka on noin 10 mtr. leveä ja 20 m. pitkä.

Isossa Viitakankaassa on „lapinkarju“, jonka sanottiin olevan jotenkin samanlaisen kuin Nivilänahossakin. En käynyt sitä itse katsomassa, kun en saanut saattajata.

Jutulan Hautakankaassa Lempuksesta (Hänbacka) Tisakiin (Björkbacka) vievän tien varrella on „lapinkarju“. Se on tavattoman suuri, noin 30 mtr. leveä ja 60 m. pitkä. Sen keskustassa on syvennyksiä, joita nimitetään „lapinkaudoiksi“. — kuten huomasin että yleensä näissä Hydän maankylän samoin kuin Kertunkylänkin raunioissa löytyviä syvennyksiä nimitetään „lapinkaudoiksi“.

Ugervattin karjulla on raunioita kiviä harjua, jota sanotaan „lapinkarjiksi“, harju sijaitsee Tisakista (Björkbacka) Jutulan taloon mennessä. Huomattavia syvennyksiä en tässä harjussa nähnyt eikä se juuri muutenkaan näytä merkittävää.

Elgbackan Myllykarjussa on edellisen tapaista kiviä harjua, jota myöskin sanotaan „lapinkarjiksi“.

Kotikankaalla, Timosen talosta noin 2 km. päässä, kerrotaan olleen „lapinraunio“, joka hajotettiin. Se kuuluu olleen vähäinen kiviä, noin 3 mtr. leveä ja ehkä 5 m. pitkä.

Lamminkangas, Kertunkylänä, on Kerttulanjärvestä Purmonjokeen laskevan haarojen varrella. Kankaalla on „lapinkarju“, joka on hyvin suuri. Siinä näkyy syvennyksiä, joita on kaivettu, ja noita syvennyksiä sanotaan „lapinkaudoiksi“, kerrotaan niiden ennen oseenkin juuri kuin hautoja, sellaisia pitkänomaisia.

Tylissakalla, Sulkkakoskella länteen päin, Wiipurinjärven länsipuolella on „lapinkarju“, jossa myöskin on „lapinkaudoja“.

Isokankaan karjulla on „lapinkarju“ ja siinä „lapinkaudoja“. Paikka on eteläpuolella Wiipurinjärven.

Göthlund kertoo myöskin muistelmassaan: Kerttulan kylässä Lamminkangas maalla löytyy Lapinraunio eli Lapinkaudo ainakin. Ja Isokankaassa löytyy useita sellaisia. — myöskin löytyy Isokankaassa muurattua vuorenkolo, jossa kuultiin henkisen asuneen.¹⁾

Erivonkangas on 1 km. päässä Ahtävänjoen suusta (Evijärvestä alkaen). Siinä on „lapinkarju“, joka on hyvin suuri, ja harjussa löytyy „lapinkaudoja“.

Puolisenkangas on vähän matkaa Puolisen talosta. Siinä on „lapinkarju“ ja „lapinkaudoja“. Näitä hautoja kerrotaan kaivelluunkin, vaan ei ole tietävästi mitään niistä löydetty.

Kallio kangas on Kuoppahosta länteen noin 3 km. päässä uuden maantien varrella. Täällä kankaalla on noin 15 mtr. pitkinen ja 10-15 m. levyinen harju, jossa löytyy syvennyksiä ja

¹⁾ C. A. Göthlund, Antigvariska Anteckningar, s. 179.

soikean kehämuusin tapaisia, joita sanotaan "lapinkaudoin".
- Tästä paikasta Aspelinkin lyhyesti mainitsen.

b) Hautakuoppia.

Björkbäckan torpan luona, lähellä Stirsilää, on ihan kiertänessä suuri kuoppa, jota ei ole tämänaikuiset ihmiset kaivaneet; sitä jotkut kuuluvat arvellen "lappalaisten asunnoksi". Sen suuruus on noin 18 mtr. ylimitäten ja syvyys 3-4 m. Kiviä on nykyään paljo ajettu kuopan täyteeksi.

Lassilankankaalla, Jokikylässä, on 5 "lappalaisten kuoppaa"; jotka ovat ylimitäten noin 3 mtr. ja ^{kuoppi}syvyydeltään 3/4 mtr. Kahta näistä on vähän kaivettu ja kaivaja löytänsensä hiiltä ja mustaa maata noin parin lapiopiston syvyydestä.

"Lappalaisten kuoppia" löytyy myöskin Wähäjärvenkankaalla Äkivistin sepän asunnosta etelään päin. Kuoppia oli kaivettu ja niistä löydety hiiltä.

Ketusaaressa, Evijärvessä, on "lapinkauti". Se on 2 mtr. pitkä, lähi 1 mtr. leveä ja 1/2 m syvä; sen sivut ovat haudan tapaan kivistä ladotut. Se sijaitsee nurmikkotantereella ja samassa saarossa kerrottuiin olevan useampiakin samanlaisia kautoja, vaikka ei näyttäjä tiennyt minulle osoittaa muuta kuin yhden.

Pelloniemessä on vanhoja haudan tapaisia syvennyksiä, joiden myöskin arvettiin olevan muinaisjätteitä; ne ovat noin 2 mtr. pit. ja 1 mtr. lev.

Tuankylää vastapäätä olevan lahden rannalla kertoo Stapelin niityllä tavanneensa kaksi pitkänsoikeaa "lapinkautaa". Hautat olivat useet noin 4 pyynnärsä pitkät, toista leveät ja puolitaista syvät. Sijalla oli mustapakkaja. Pohjalla, jota kaivettiin, oli puolikorttelia paksu musta multa, mutta syvemmällä koskematon maa. 1)

Isossa Hietakankaassa, Joenluun talosta Anttikoskelle päin, kerrottuiin olevan "lappalaisten kuoppia".

Kujamännikön kankaalla, lähellä Timosen taloa, löytyy myöskin "lapinkuoppia".

"Kahdelle saarelle Evijärvessä on kuumilla haudattu ennen-
kun kirkko saatiin." 2)

III. Muita muinaismuistoja.

"Lappalaisilla" mainitaan olleen katiskan tapaisia kalon-
pyydyksiä pitkin Wälijokea (Lappajärven ja Evijärven ^{välisen} Äkivän
vänjokea) monessa paikassa. Ne olivat tehdyt päreeseen tapai-
sista puulisteistä ja pannut pyydyksen tiivistä liki toistansa. Nyt

1) Suomi II; 9osa, siv. 221.
2) Suomi II; 9osa, siv. 228.

ei niitä enää ole löytyvissä, vaan vanhat miehet muistavat ja kertovat niitä ennen nähneensä. - Pamanlaisia kalansyödyksiä kerrotaan Evijärven mutapohjaisissa lahdissa paljonkin tavattuun.

Pakokangas, Kiirijärvenkylässä, on saanut nimensä siitä että siellä oli vanhan vihan aikana pakosaunoja. Siitä Kerttulan kylään päin on murhakangas, jossa pakolaiset pyssyillä tappoivat ryssiä, jotka sukien latuja pitkin tavoittivat pakosaunoille.

IV. Kalulöydöt.

Kivikaudella.

I. 2205; 1. Tasatailla, 90 mm. ptk., 39 mm. lv., 19 mm. pks., poikkil. tyypistetty kulmio.

II. 2205; 2. Taltta, jossa näkyy ikäänkuin kourun jälkeä, 75 mm. ptk., 38 mm. lv., 17 mm. pks.; kanta tasoitettu, poikkileikkaus suorakaide.

III. 2205; 3. Teräpuolen katkelma saviliuskamaisesta Tasataillasta, 60½ mm. ptk., 56½ mm. lv., 17 mm. pks.

IV. 2205; 4. Melkein kolmion muotoinen, rönkyinen, suur-reikäinen reikäkivi kiittoliuskamasta, 130 mm. ptk., 120 mm. lv., 30½ mm. pks.

Kaikki tässä edellä mainitut kalut on löydetty Pimosen maata peltoa tehdessä.

V. 2675; 529. Iso sirpintapainen ase harmaan ja ruskeanveikaista kiittoliuskamaa, 42½ cm. pitkä, leveimmältä kohdalta 70 mm., paksuin kohta 22 mm. Pievinkylästä (2) Wihtori Peppälä peltomasta kuokkiessa löytänyt.

VI. 2675; 530. Kappale isommasta aasesta mustaa falsiittiliuskamaa, 114 mm. ptk., 73 mm. lv., 35 mm. pks.; päästään on ase kapeneva sekä terällä, jonka suu on pahasti murtenut. Pärkijärven kylän Ylitalon pellostä löydetty.

VII. 2675; 531. Kourutaltea mustasta falsiittiliuskamasta, 93 mm. ptk., 42½^{mm} lv., 12⅓ mm. pks.; ase ainoastaan terältään hiottu, kouru on matala. Hilliäshon talon pellostä löydetty.

VIII. 2675; 532. Tasatailla harmaanvihreitä kivilajia, 70 mm. ptk., 44 mm. lv., 16 mm. pks.; teränsuu pahasti murtenut; poikkileikkaus suorakaiteinen. Kiskilän kylän pellostä löydetty.

Kaikki tässä luetellut kalut on koornut J. Wilstman.

Rautakaudella.

Joutsenjännitys-rätteat, saatu syöttökimies Jonas Laurilla Hoopajärvenkylässä, jossa sitä esinettä oli säilytetty lastenkaluna ainakin neljä miespolvea. Oma kokoamani.

1) Arapialaiset numerot viittaavat Hist. mus. luetteloon.

V. Kirkko ja kirkonarkisto. 1)

Kirkko on ristikirkko, rakennettu v. 1759.

Paarnastuoli on arvattavasti myöhemmältä ajalta kuin kirkko, se on koristettu ja hyvin tehty.

Altaritaulu on maalattu v. 1748 ja esittää ehtoollisen asettamista, muuten ei siinä ole mitään taidellista arvoa.

Kuorotapulissa, joka on vähän kirkosta erillään, on kaksi kelloa. Suuremmassa niistä on kirjoitus: "Existenti Episcopo Doctore Carolo Fred. Menandro Pastore magistro Gabrielo Aspegren & Communitate D: Johanne Cuhlberg, gjuten i Stockholm 1763 af Gerhard Meijer". Toisella puolen kelloa on kirjoitus: "Pax vobis Jesu ut sit sanguine parta scietis vos Evijärvienses aere vacare Deum". - Pienemmässä kellossa on kirjoitus: "Den det hörer han säga kom' och den der törstar han komme. Och den der vill han tage lifsens vatten för intet. Upp. B. 22 k. och 17 v.", ja toisella kädellä: "För Evijärvi Kapell uppköpt år 1759: då magister Gabriel Aspegren var kyrkoherde, Gjuten af Gerhard Meijer i Stockholm."

Kirkonarkistossa on käsikirjoituksina: Kirkko- ja Communion kirja vuodelta 1760. - Luettelo syntyneistä, kuolleista ja vihityistä vuodelta 1760. - Kirkontitikirjoja vuodelta 1759. - Joukko Evijärven kappelin perustamista koskevia kirjoituksia. - Muutamia provastinterkostuksen päätökirjoja.

Kortesjärvi.

Kortesjärvelle rakennettiin kirkko v. 1799, ja kirkonkirjat alkoivat sitä seuraavaista vuodelta (Hornborgin matriculissa mainitaan Kijärven saaneen oman papin v. 1789). Sittemmin tuli se kuulumaan Lappajärven yhteiseen kappeliseurakuntana v. 1865, jolloin se eroitettiin itsenäiseksi kirkkoherrakunnaksi.

Kortesjärven seurakunta on syntynyt useasta eri seurakunnasta yhdistämällä kyläkuntia. Jo vanhimpina aikoina oli suuri osa mainitun seurakunnan alaa kuulunut Isoon Kyröön, kuten helposti huomaa tarkastaessa Ison Kyrön rajoja v. 1533. Asutus onkin siis suurassa osassa Kortesjärveä eteläpohjalaisista ja kielimurre lukuunottamatta muutamia kyliä myöskin eteläpohjalaisista. Kun sitten Iso Kyrö jakkaantui useampiin seurakuntiin tuli suuri osa Kortesjärven alaa sisällymään Kauhavaan ja Mlahärmään. Kuulomien kertomusten mukaan oli koko Ylinen kylä kuulunut Kauhavaan, kirkonkylän paikka ja läntinen osa Mlahärmään. Purmajärven kylästä oli osa kuulunut Evijärveen, osa Lappajärveen ja vieläpä osa Yliseen kylään ja siis Kauhavaan. Nytkin vielä

1) C. A. Calamiuksen v. 1887 Muinasmuistokirjasta ant. tietojen mukaan.

Purmojärven kylässä kuuluu eri taloissa puhuttavan eri murretta-toisissa savolaista, toisissa eteläpohjalaisista. - Tuten juuri mainitsin oli tämä kylä jakautunut kolmen eri seurakunnan kesken, nimittäin siten, että Matoniemmen, Laukkosen, Konttisen ja Mantelan talot kuuluivat Lvijärven; Kottarin, Pellisen, Palokankaan ja Lappisen talot Lappajärven; Torstin Palojärven ja Kivikankaan talot Yliseen kylään.

I. Asutustaruja.

Vanhimpina taloina pidetään kirkonkylässä Tervia ja Kukkoalankylässä Kukkoala (Storkok), johon ensimmäisen asukkaan piti tulleen Purmon Passista ja siitä muuttaneen Kauhavan Passiin (toisen kertomuksen mukaan olisi asukas tullut Kukkoalaan Kauhavan Passista). Lähellä taloa näytetään kelo, jossa on ensimmäinen asukas asunut, ja sitä sen mukaan nimitetään Passinkedoksi.

Tuuri (Thor) on vanhin talo Kortejärven Ylissessä kylässä. Koko tässä kylässä ovat paikkein nimet yleensä ruotsalaisia, metsäkankaat, nevat y. m. - Tuurin talosta jütetään, että se oli ennen "vanhaa vihaa" ollut tavattoman rikas, siellä oli Kuparinen portinkattokin, joka vihan aikana poltettiin ja Kupari kuusmundeista kulaan juoksi lähellä olevaan järveen. Vanhan muistona ^{mainitaan} sen maalla aikoinaan paljon käytetty tervaksula, jossa ei muisteta tervaa poltettujen enää ainakaan sataan vuoteen.

Tepon (Teppo) numeron asut^{us} on ollut ruotsalaista. Wiltä tämän vuosisadan alkupuolellisella oli miisiä, jotka olivat "vanhaa perintöruottia".

Kalijärvi ja Palojärvi sanotaan nykyinkin olevan vanhoja taloja.

Painaakosta, joka on Lvijärvellä, muutti asukas Matoniemmen Purmojärvenkylässä. Oli nimittäin aika, että jos kaska poltettaissa sauna paloi, niin silloin oli parasta muuttaa toiseen paikkaan asumaan, vaan jos se jäi palamatta, niin oli asuinpaikka otollinen. Painaakossa paloi sauna, jonka vuoksi asukas muutti Matoniemmen. - Toisen kertomuksen mukaan ei Matoniemmen asutus olisi erittäin vanha. Sihen olisi asukas muuttanut ^{järven toisella puolella} vastapäätä olevasta Niemen (Storvis) talosta, jota pidetään hyvin vanhana. Siinä oli vanhan vihan aikana sijottu ryssiä polttaa suljettuun tupaan, ja sitä varten oli jo tuotu alkilyhtitit ovien ja ikkunain steen, mutta silloin ryssät survaisivat ikkunain välit hirit pois tulivat ulos ja sytyttivät kartanon tuleen.

Purmon Pellisestä piti ensimmäisen asukkaansa tulleen Isoon Pelliseen. Ensimmäinen olisi hän tullut Kontiaiseen ja kaatanut halmeen, mutta kun sauna paloi, niin siirtyi hän Isoon Pelliseen (toisen kertomuksen mukaan olisi Isoon Pellisen ensimmäinen asukas ensimmäinen kaatanut halmeen suatonniemen mäkeen, jossa hänen saunansa olisi palanut). - Isoon Pellisen järveläiset ovat olleet hyvin suuria ja voimakkaita miehiä aina näihin saakka, ja heidän voimastaan jutellaan yhä ja toista. - Eräs Isoon Pellisen pojista oli alkanut uudistalonsa Wähissä Pellisessä, josta hänen isänsä niin suuttui, ettei koskaan astunut jätkeensä poikansa kynnyksen yli, tämän uudistalo kun tuli niin lähelle päätaloa. Kerrotaan ukon sitten kuitenkin leppyneen, kun jo monia herran vuosia oli kulunut. Olipa hän kerran mennyt poikansa katsomaankin, kun kuuli sen hyvinvointia kiitettävään. Mutta huoneeseen ei ukkoa saatu, pihalla istahti kivelle ja siinä poika häntä parhaiten kestitsi ruualla ja juomalla.

Kontiaisen ensimmäinen asukas oli ollut Simuna Mikkelin poika ja tullut Ruovedeltä.

Törstin taloa pidetään vanhana ja kerrotaan sille tuo komea nimi muka ostetun entisen Kruunula nimen sijasta.

II. Kiinteitä muinaisjäännöksiä.

a) Lapinraunioita.

Palosaarissa Kokmosan nevan laiteessa, Kirkonkylässä, näytetään kiviraunio, mitä Aspelin arvelee luonnon sattumaksi. ¹⁾ Sitä kuitenkin kanssa näytellä pitävän jonsain merkittävyytenä, koska sitä on kaivettu. Raunio on noin 35 mtr. pitkä 15 mtr. leveä ja noin 1 mtr. paksuisen.

Hööpakan harjulla on "roomio", jossa kerrotaan olevan aarteen. Se on suuri ala kiviharjannetta, joka näytellä raunio- maisella. Eräällä kohdalla on vähäinen ympäröimurintapainen, tervehaudan muotoinen, joka on noin 2 mtr. ylmitaten.

Isoonkallion "roomio" on Istorkoan (Kyykköolankylässä) maalla noin 1/2 km. Kärmeshaudan talosta luodepojoista kohden. Se on noin 20 mtr. pitkä ja 40 m. leveä. Sielläkin on vähän kaivettu.

Kärmeshaudan Kärmeskallio on vähässä matkassa kylästä, idänpuolella, hajotetun kivikiukaan tapaisista, jota myöskin pitää jonsain muinaisjäännöksenä. Jämsän kerrotaan Kärmeshaudan talosta itää kohden olevan kiukaan tapainen kiviraunio, jota en käynyt katsomassa, kun en saanut näytelijää.

Järventaustankallio Longsion metsäsaarella, Syväjärvestä noin kilometrin matkaa etelään päin on suuri, Jättiläisen roomio

¹⁾ Suomi II; 9osa, siv. 222.

sileällä kalliolla, se on enimmäkseen miehen päänsuuruisista ja pienemmistä mukulakivistä. Alattaan on se noin 60 mtr. pitkä ja 30 leveä. Useita syvennyksiä löytyy. Kivikerruksen paksuus on paikottain 2 mtr.

Poininkalliolla, (Syrväjärven eli Annilan) talosta noin 1½ km. länteen eli pikemmin luoteeseen päin, on "roomio", joka on varmaankin luonnon sattuuma, vaikka kansa pitää sitäkin jorain merkillisyytenä ja on sielläkin kaivettu.

"Munukkisen roomioita" on kolme niin sanotussa munukkisen maassa ja ovat ne etäällä toisistaan eri kalliolla. Munukkisen nimestä soetin saada selkoa, mutta en saanut mitään tarua tai muuta senlaatuista selitystä kuulla. Yleensä nimitetään koko sitä metsälohkoa, jossa rauniot löytyvät munukkisen maaksi, mutta sanoo si myöskään varmuudella voi ^{of}ko raunioiden nimini sirtynyt koko paikallekin vai paikallisimmi raunioille. Vanhanpuolinen isäntä Keskisen talossa jutteli minulle tähän tapaan: "Tuola munukkisen maas' niitä on sellaisia roomioita kolmehen asti: Isoo Munukkinen onki oikeen aikamoonen ja siälä on kaivettukia meresta paikkaa ja siite on Syrväjärven päin Wähä Munukkisen ja siitä on vielä erempänä Kolomas roomio." - Munukkisemaa on Keskisen ja Syrväjärven talojen välillä. - "Isoo Munukkinen" on noin 50 mtr. pitkä ja noin 30 mtr. leveä raunio mukulakivistä, paikoin kaivettu. Se on tasaisella kalteoperaisella maalla. - "Wähä Munukkinen" on samoin laaja raunioala sileäpohjaisella kalliomaalla, koottu mukulakivistä. Siinä ei ole kaivettu ja löytyy sen keskusta-harjanteella kolme soikeanympyräistä syvännettä, noin 6 mtr. pitk. 4 mtr. lev. ja 1½ - 3/4 mtr. syviä. Syvennysten sisäpuoli on paremmin seinäntapaan ladottu eikä loivene niin terwahaudan muotoisesti kuten yleensä muut tällaiset syvennykset. - Kolmannesta rauniosta en saanut tarkemmin selvää, Syrväjärven arveltiin, että se on kai sama kuin Poinin kalliolla raunio, josta edellä jo mainitsin.

Luomanperän talolta, joka on Kauhavan puolella, Korttejärven päin kerrottiin siellä rajamailla olevan Ahvenvuoren pohjois-päässä, "jättiläisen roomio", joka arviolta olisi noin 50 mtr. pitkä ja 30 lev. Sitä on käynyt katsomassa ja se onkin jo Kauhavan puolella rajaa.

Samoin on Kauhavan puolella lähellä Korttejärven rajaa pari muutakin rauniota, nimittäin:

- 1) Sution talosta Kauhavalle päin noin 1 km. päässä on "jättiläisen roomio",
- 2) ja samoin Puhkajärven talosta noin 2 km. Kauhavalle päin Porttikalliolla on "jättiläisen roomio". ^{Näinäksi mainittu} Se on noin 20 mtr. laaja ala ristilinsä paksunlaista kivirauniota, keskellä rauniota on useita syvennyksiä, joita nähtävästi oli kaivettu.

Purmojärven kylän Rantalan talosta 2 km. päässä metsässä oli ollut „lappalaisen pesä“, mutta nykyään on se kokonaan hävitetty; siitä oli kivet vedätetty navetan rakennukseen, kun ne olivat siihen olleet erittäin sopivia laakkakiviä.

Lappisenjärven rannalla kerrottiin ennen olleen „lappalaisten kalapaikan“. Siinä oli ollut raunioitakin, mutta ne oli nykyinen asutus hävitännyt.

Palojärven Lammassaareissa on raunio, jossa on useita kaiveltuja syvennyksiä, ~~kuin~~ niistä on ylimmitaten 2½ mtr. leveä ja 6 mtr. pitkä. Koko raunioala on noin 30 mtr. pirsteitä.

b) Hautakuoppia.

Änttikankaassa, joka alkaa Korttesjärven uudesta hautuumaasta ja ulottuu Saarijärven, on „lapinhautoja“. Parhaiten on niitä Saarijärven seutuilla. Kävin niitä katsomassa, mutta si ne erityisempää huomiota herätä, ovat ympyräisiä kuoppia 2-3 mtr. ylimmitaten ja 1 mtr. syviä. Tamoja „lapinhautoja“ kerrottiin olevan Änttikankaalla, joka on jatkona Änttikankaan pohjoispäähän ja kuuluu Purmon seurakuntaan. - Näistä samoista hautakuopista ^{kerrotaan} mainitsee Aspelin. 1)

Haaruksen lähellä kerrotaan olevan paljo „lapinhautoja“. Niiden sanotaan olevan pitkänomaisia ja rivittäisessä järjestyksessä. En käynyt katsomassa, kun ne ovat Härmän puolella rojoo siinäkin siis kuulu tutkimusalaani. Tamoja jäännöksiä mainitsee Aspelin. 2)

Merapakkankankaassa, Kurenpolven luona, on hiukan kankaassa muutamia kuoppia, joita nimitetään „lappalaisten haudoiksi“.

Palojärven takana olevassa Lapinkankaassa on kaksi kuoppaa, jotka ovat 1½ mtr. ylimmitaten ja niitä myöskin arvettiin joiksikin muinaisjätteiksi.

VI. Muita muinaismuistoja.

Aspelinille oli kerrottu taru, että Saarijärven saari oli ennen ollut lahnoja, mutta kun kerran lappalaisen poika kuoli lahnan ruodosta, niin noitui isä järven lahnoittomaksi. 1)

Ennen kerrottiin maita anastetun sellaisen kavaluuden kautta, että valmistettiin puumerkillä varustettuja paaluja, jotka ensin panttiin vanhenemaan ja sitten salaisesti mentiin toisen perille, pistettiin paalu rivuläjän alle ja anastettiin tämän vanhan näköisen puumerkillä varustetun paalun nojalla maa, väittäen että se muka oli jo

1) Suomi IV, 2 osa, siv. 222.

2) Suomi IV, 2 osa, siv. 223.

sinkoja ennen anastajalle kuulunut, kuten paalukin näyttää.

Pakokalliot, Msterpakalla länteenpäin, ovat saaneet nimensä siitä, että siellä on ollut pakosaunoja.

Tepoon maalla Landmosen nevalle Tiiverholmassa (= Silfverholm) on nevan saarenteella pakosaunan kiukaan tila, "vanha viikan ajstia". - Grankholmassa on toinen samanlainen pakosaunan kiukaan tila.

Taruna kerrotaan Kortesjärven, kuinka Kukkuolankylästä oli ennen ^{avko} ollut karjassa Tinsion maassa, pannaet maata ja nukahtanut ja hänelle sitten oli sanottu senessä, että siihen mäkeen se kirkko tehdään. Ja siinä se kirkko nyt seisookin.

Vanhasta Kyrön pitäjän rajasta kertoi minulle kiltavouri J. Törn sen arvelun, ettei raja olisi kulkenut Kortesjärven Purnojärven suoraan Hankikoskelle Evijärvellä, kuten se on J. R. Aspelinin kartassa, vaan olisi se tehnyt Kubman pohjoisempaan Paalosen taloon Evijärven Kivijärvenkylässä, ja että tuo talon nimikin johtuisi rajapaalusta. Tukea tälle arvelulle antaisi m. m. se, että Mängispakan ja Taunaxhon välillä, Kivijärvenkylässä, on kuivunut järvi, jossa on saari nimeltä Kyrönsaari.

IV. Kalulöydöt.

I. 1101. Kuiventiuska gneisiä, rikka keskellä, 327 mm. ptk., 125 mm. lev., ja 27 mm. pks., kummastakin päästä ^{Diametri mm.} ~~pa~~ kapsampi, hiomaton; reiät 21-4 ^{Diametri mm.} ~~pa~~ ^{di}metriltään, mutta laajempi kummastakin seupuolesta. Löydetty Kortesjärven poppilan pellostä.

II. 1102. Nuotanpaino (?) gneisiä, pyörästetty mutta hiomaton, 68 mm. ptk., 49 mm. lev. ja 14 mm. pks.; reiät ^{di} ~~pa~~ ^{di}metri 16-18 mm. Löydetty samoin poppilan maalta kuin edellimentkin. Molemmat kivet on lahjoittanut pastori J. Cederberg.

III. 1103. Vasarapää varren ^{peistä} ~~pa~~ ^{di}metristä murtuneesta vasarakirveestä, 66 mm. ptk. vaseranpäästä varrenreiän reunaan, vasara 34 mm. kork. ja 37 mm. lev. Löydetty samoin kuin n° 1104-5 eräällä niittypaarella Purnojoen varrella.

IV. 1104. Tasatatta serpentiiniä, terä särjety ja sitten hiukan tasoitettu, särmät toisella puolen osoittavat kai puoli tekoisuutta; 82 mm. ptk., 50 mm. lev. terän suusta ja 24 mm. pks.

V. 1105. Tasatatta liuskakivestä, terä vioitettu, 58 mm. ptk., 38 mm. lev., 17 mm. pks. Antaja Kirkkosaaren suutis Elias Harjun ilmoituksen mukaan löydetty samasta paikasta kuin edellimentkin.

Y Arapialaiset numerot viittaavat Hist. mus. luetteloon.

VII. 1106. Linkkokivi greisiä, pyöreämäinen, kuunun muo-
dostama reikää lukuun ottamatta, jonka diameteri on 12 mm.
keskellä, mutta paljon laajempi kumonastakin seupuolelta. Kivi
on 94 mm. ptk., 75 mm. lev., 35 mm. paksu. Korttesjärveltä eteen-
liikemmin löytöpaikkaa määräämättä.

VIII. 1828. Kiviesine, jossa näkyy 5 götenskin täydellisistä
puolipallon omentavaa keuppaa, kuudennesta on vaan vähän
jälkeä; on käytetty myöskin takkona. Löydety Boekholman
Kylästä 1/2 peninkulman päästä Korttesjärven kirkosta. Koon-
nut siltaovuti J. Törn 4/2 1877.

VIII-VI. 2221; 1-4. Neljä liuskamakkappaletta, joissa näk-
dään jälkiä kiomisesta, ensimmäinen kolmisärmäisen tuu-
ran terän tapainen 119 mm. ptk. Kärkeä hiukan kiottu, toinen
levsä ja lattea, syrjistä hiukan kiottu, 93 1/2 mm. ptk.; kolmas
lattea, mutta kapeampi, tylsytetyn kourutettavan terän ta-
painen, 85 mm. ptk.; neljäs, viikkatteen tikutin, 181 1/2 mm. ptk.
päästänsä kapeampi, löydety liike Korttesjärven kirkkoa.
Tohtori O. Ranckenin lähetys n. 1883.

VIII. 2675; 537. Kourutattu tummanharmaa kivifajia,
136 mm. ptk., 66 mm. lev., 29 mm. ptk. Ase ainoastaan teräs-
tään kiottu, hiukan kapeava teräpuolelta. Kantalan Työniis-
mäen isäntä Antti Erkinpoika pettoa kuokkiessaan löytänyt.
Koonnut J. Wilskman.

VIII. 2793, 9. Taita, terästä kapeava ja paksunava; pi-
tuus 107 mm., ter. lev. 42 mm. Löytänyt pappilan pellois-
ta J. Törn.

XIV. Reikäkivi, melkein ympyräinen, harmaata korkeaa
kivilajia, paksuus noin 29 mm. paksuimmalla kohdalla ja laa-
gisuus 90-94 mm. Kärneshaudan maalta pettoa kuokkiessa
löytänyt Erkki Kärneshauda. Oma kokoamani.

Uudemmat ajatla ajatla mainitsen tässä vielä muu-
ssoon kulettamani „Ollermännin kappelun” Korttesjärven Yli-
sestä kylästä. Siinä on vuosiluku 1803 ja 78 „puumerkkiä” eli
„pesämerkkiä”.

Wimpeli (Windalaf)

Wimpelin kirkko rakennettiin n. 1807, jolloin Wimpelissä oli
kerrataan oseen 25 taloa. Se kuului kappelina Loppajärven
sina v. teen 1867, jolloin se tuli itsenäiseksi kirkkoherrakunnaksi.

Wimpelin vanhin asutus on ollut enimmäkseen ruotsa-
laista. Koko kirkonkylä oli ennen ruotsalainen, kuten asutus-
tarutkin osoittavat.

Jonkunlaisella korkeammalla sivistyskannalla sanotaan vimp-
peliläisten vanhuudesta oseen. Niinpä elää vieläkin Loppa-
järvellä sananlasku: „viiniä kuin vimpeläiset”.

I. Asutustaruja.

Ensimmäinen asukas Strang muutti tänne Pietarsaaresta päin ollen muka kotoperää Ruotsin puolelta Daalain maasta, josta seurakunnan ruotsalainen nimikin Windala olisi johtunut. Myöhemmin jaettiin Strangin talo ja siitä syntyi: Storstrang, Lillstrang ja Strang (suomalainen muoto Rankila.)

Pödervik oli ensimmäinen talo Pääksjärven kylässä. Sen asutuksesta kerrotaan seuraava juttu. Lillstrangin vanhin poika joutui ison vihan aikana talohon tulleiden venäläisten vangiksi. Kun hänen sitten piti mennä eräälle ryssälle näyttämään mihin talon tavaroita oli kätkeyty, pyysi hän ryssää löyhdyttämään siteitä, että sitten muka painiskelisivat, kun oli hirveän kylmä talvi. Ryssä teki niin ja kun hän pääsi vapaaksi, niin hän tappoi ryssän ja läksi sitten pakoon. Kun venäläiset saivat asian tietää tappoivat ne hänen vaimonsa nuoremmat veljensä vaimon ja joittivat talon. Tämä nuorempi veli pääsi kuitenkin itse pakenemaan ja meni vaimonsa kotitaloon Joinin Keisalaan kertomaan onnettomuutta. Sittemmin sodan jälkeen antoi vanhin veli puolestaan osansa kotitaloon nuoremmalle, koska oli tavallaan ollut syynä tämän vaimon surmaan ja muutti itse Pääksjärven kylään, jossa aloitti Pödervikin talon.

Pekka (= Strang) sai nimensä Storstrangin siihen tulhasta pojasta, jonka nimi oli Pekka, ja niin kutsutaan taloa kansan kesken Pekaksi. Yksi näistä samoista veljeksistä, joita oli viisi, meni asumaan Heikkilään, jonka vanha nimi on Westerspang. Toisen kertomuksen mukaan olisi Heikkilään tullut asukas ylimaasta (Pavotta eli Hämeestä).

Kotkanniemi, jonka nykyinen nimi on Lakanen, on ^{vanha} talo, josta sitten asutettiin Lyppysmä, missä ennen oli laitumilla olevaa karjaa käyty lyppysmässä. Lakanen ensimmäinen asukas oli Kotkanniemestä Karstulan Lintulan lahdesta, jonka mukaan talolla oli tuo vanhempi nimikin.

Pokelan ensimmäinen asukas on tullut Pääksjärveltä Pokelasta. Eräs asukas nuorempaa polvea muutti tästä Ylivieskan Pokelaan.

II. Kiinteitä muinaisjäänöksiä.

Kellaripuron maassa, Wimpelin ja Alajärven rajamailla, Pyhälahden ja Höykytylän kylän metsärajoilla, kerrotaan ~~kerrotaan~~ löytyvän "välikansan asunnoita". Mitä kävin oppaan kanssa etsimässä, vaan emme löytäneet. Kukaan ei tarkoin muistanut sanoa missä ne olisivat, vaan arveltiin niiden olevan jossain Kellaripuron lähellä. Miten kertoja muisteli

oli niitä ollut kolme ympyräistä matalaa kivikehystä. Muuten oli tuolla Kellaripuronmaassa paljo kiuksanjäänöksiä (satuin näkemään 15), mutta ne olivat nähtävästi metsäsaunan kiuksaita. Muuten kerrottiin Kellaripuronmaassa toisinaan hevosella kulkevia "pidättävän" - siitä kulkee paikainen karrutie - ja on siellä "kuulojakin kuultu".

Pyhävuorella kerrotaan olevan "Lappalaisten kivisen uhrin alttarin". Sitä näin katsomassa ja minulle näytettiin tavattoman suurta kiveä, joka seisoo pienten kivien päällä kuten kivi jalalla.

Wälpakalla on eräs paikka Istuunpenkinmäki, jota sanotaan "Lappalaisten lepopaikaksi".

Pääsjärventylässä, Tuomaalan numerolla, Sleitin talon takapuolella olevalla Mankaalla kerrotaan olevan suurijoukko "hirsvenkuoppia". Kunkin kuopan äyräällä kasvaa iso mänty, johon sanottiin otuksien itseensä hinkanneen ja siitä kuoppaan pudonneen.

III. Muita muinaismuistojä.

Pyhävuoren nimestä kerrotaan seuraava juttu. Silloin kun vielä Lappajärven eteläpuolella asuvasit kävivät Pietarsaaren kirkkoa oli heitä kerran tullut suuri joukko Lappajärven eteläpäähen ja lähtenyt siitä veneillä soutamaan pohjoiseen päin. Ilma oli sumuinen, soutajat eksyivät ja soudettuaan aikansa tulivat he vihdoin samaan paikkaan takaisin. Silloin he nousivat maalle Pyhälahdessa ja kiipesivät vuorelle, jossa pitivät jumalanpalvelusta. Sen jälkeen alettiin vuorta kutsua Pyhävuoreksi. - Tämä vuori on korkein Lappajärven seutuville ja sieltä on erittäin kaunis näkymä.

Kerrotaan Wimpelin kirkkoa ensin sijottuen rakentaa Hirsiniemeen, jonne jo oli kirkon hirretkin ajittuna, mutta sitten vihdoin kauvan riidellyä se rakennettiin nykyiseen paikkaan. - Wimpelin pääsemisestä eri kappeliksi kerrotaan olleen paljon riitoja. Sanotaan sitä Lappajärven pappien vastustaneen kaikki tavoin. Kun Wimpeliläiset laittoivat asia kirjoja "ylemmäisiin", niin papit pidättivät ne takansa eikä lähettäneet niitä menemään. Kun sitten sodan aikana kului herroja, niin Alajärven Kurenjoella pidettiin vaaria, jos matkustaisi ohi joltain korkeaa herraa. Tattuikin sitten menemään siitä siou eräs korkea herra, jonka perään Wimpelin miehet läksivät ja saavuttivat hänen Lapualla. Tämä herra tekikin miehille kirjat ja niin pääsi Wimpeli kappeliksi eikä Lappajärven pappien vastustus auttanut mitään.

Kerrotaan että ison vihan aikana venäläiset toivat Siir-
sajoen kirkonkellot Wimpelin kirkonkylään, josta sitten venheel-
lä aikooivat niitä yli kulettaa. Mutta jostain syystä löytyi
heidän heittää toinen kello venheestä, ja se on Wimpelinsjoen
suussa, toisen kellon olivat he kulettaneet ylitse Loppajär-
ven, vaan senkin jättivät jostain syystä (ehkä pakoon jou-
tuivat) rannalle, ja joku asukas silloin kätki kellon ja
nykyään on se kellona Loppajärven kirkossa.

IV. Kalu-löydöt.

I. 2442; 135. 1) Huippopäiseksi hiottu kiviliuskare, löydetty
Pokelan talon pellosta. Koonnut tämän ja seuraavat esineet P.
Wiltkman.

II. 2442; 136. Kaksoistalletta, raskatekoinen ja hiomaton, mel-
kein yhtä leveä koko pituudeltaan. Kirkonkylässä männikön tar-
lon pellonjoaa kaivassa löydetty korttelin sygytydeltä.

III. 2442; 137. Kaksoistalletta, koko varreitsaan hiottu; löydetty
Pondbacken talon pellosta.

IV. 2442; 138. Kourutalletta, hyvin hiottu; löytänyt Erkki Mi-
kin poika Winnilä pellosta.

Tapinee tässä mainita, että noin 18 vuotta sitten löydettiin
Pokelan maata peltoa kuokittaessa kivi, joka oli laskakiven
tapainen ja kovaa kivilajia. Se oli hiottu toiselta puolen
laakselle kuten maalikivi, noin 2 korttelin leveydeltä. Kivi
oli niin suuri että sitä juuri mies jaksoi liikuttaa ja se oli
pantu muurin perusteeseen.

Witaniemen talossa on vielä viroissa vanha kehto,
jossa on vuosiluku 1746. Se sanottiin ennen olleen „pappin
kehto.”

Alajärvi.

Alajärven ensimmäinen kirkko rakennettiin samalle
paikalle kuin nykyinenkin v. 1751, jolloin Alajärvellä yhä
teensä Poinin ja Lehtimäen kanssa oli 51 taloa. Alajärvi
sai oman pappinsa v. 1756 ja tuli silloin Pietarsaaren
kappeliksi. Itsenäiseksi kirkkoherrakunnaksi tuli se
vuonna 1859, ollen sitä ennen Loppajärven kappelina
vasta 1812. Alajärvestä taas jo v. 1791 erosi Poini saaden
oman saarnanishen ja Poinista erosi Lehtimäki 1799 eri
saarnahuonekunnaksi. Nämä molemmat seurakunnat
saiivat sitten kappelien oikeudet v. 1859, kuuluen Alajärven.

Alajärven asutus on tapahtanut osaksi ruotsalaiselta
rantaseudulta ja pääasiallisesti idästä Savolaisilta asutus-
aloilta, kuten asutustarutkin osoittavat.

1) Arapialaiset numerot viittaavat list. mus. luetteloon.

I. Asutustaruja.

Ensimmäinen asukas oli Alajärvelle tullut ja asettunut asumaan Pekkolan niemellä Puumala nimiseen taloon saman nimisestä pitäjästä Savossa.

Kupan-antiolla, Nöksyn kylässä, oli ennen ollut talo, jonka piti olla Puumalakin vanhempi, vaan se jäi antioksi ja ~~ja~~ siitä piti tulleen Pekkolan niemelle toinen asukas nykyiseen Melimarckin taloon. - Erään kertomuksen mukaan olisi taas Puumalan ensimmäinen asukas ollut Kupasta kotoisin.

Kupan talosta jutellaan, että se oli ollut rikas ja siinä tuli rikkaus naimisten kautta. Sen vanhat asukkaat olivat olleet kovin julman luontoista kansaa. Kun sinne haettiin minia, joka piti olla länneestä, ja saatiin suuret myötäjaiset, niin se surmattiin. Samalla tavalla oli haettu ja surmattu vielä toinen ja kolmas minia, joiden mukana oli myöskin rikkautta saatu.

Toinen vanha talo Nöksyn kylässä kerrotaan olevan Tiroon talo.

Tallbačka, Alajärven kirkonkylässä, on myöskin vanhimpia taloja.

Aspelinille oli Evijärvellä kerrottu seuraava juttu:

„Ensin oli Pietarsaaren pitäjässä ainoastaan yksi Pietari niminen asukas. Hänellä oli äyri maksettavana Turussa. Eräänä vuonna oli hän tullut seuraavana päivänä kun ~~sen~~ määrätty oli. Kysyttiin miksi ei määrättyllä päivällä Pietari tullut äyriään maksamaan. Tuohon arveli Pietari, että tuskin hän enään tulee ollenkaan, kun hänen tiluksilleen tukitaan. Oli näet, Pekkolan niemelle Alajärvelle tullut asukas. Kolmas asukas tuli Keisalanmäen juurelle Joiniin, mihin syntyi Keisalan talo. Keväällä näki Pekkolan niemen asukas laktuja ajelehtavan joella ja lähti seuraavana talvena hiehtämään joen vartta ylöspäin. Joutui perille ja hiehti sinne tänne Keisalan tiluksilla. Tuota katseli Keisalan isäntä ja arveli: Hiehtännä mitä hiehtännä, mutta tänäpäivänä tuura töksähtännä sisään.“ Pian syntyi riita, jossa Pekkolan niemen asukas löi siihen aikaan tavallisella puntarimaisella aseella toisen kuoliaaksi.“ 1)

Kirsinketo, Isonkedon-antiolla, on vanhin paikka. Siellä oli käytty Pietarsaaren kirkkoa. Se oli ollut rikas talo, sillä oli ollut laiva osuustekin, ja emäntä kävi „hopeanastakengissä“

1) Suomi II, 2 osa, siv. 226, 227.

ja "hopeasolkivyössä", kertoillen että kyllä siinä Jumala hikoilee ennenkuin ~~siitä~~ köyhänsä. Mutta sitten tulikin seitsemän köyhää vuotta, niin ettei tarvittu riittä puiden eikä ollut omia pataa panna. - Arvelaan sitten Kirsilän autiota asukkaan muuttaneen Evijärven Kirsilään.

Nissilä oli asukas Isonkedolla, josta sitten muutti asukas Lappajärven Nissiin. Tämän talon asukkaasta kerrotaan samanlainen juttu kuin Kirsilänkin, että se oli muka hyvin rikas. Kerran kun sieltä isä poikineen kävi Pietarsaaren kirkolla, ja ^{ja} ~~ja~~ ^{soi} ~~soi~~ matkalla isälleen, että "Lokko tuo meidän talon-ensä hävisi", niin isä vastasi: "mikäpä juurtuneen pajupeukan hävittää". Mutta silloin tuli potti talon ja sen jälkeen tuli seitsemän köyhää vuotta ja niin he hävisivät.

Penttilä oli asukas Isonkedolla. Se talo säilyikin myöhemmin kuin muut ja kerrotaan siellä olleen väkevän Antti-nimisen ^{miehen} ~~sen~~ joka jaksoi viskellä teroatyynnöriä päänsä yli.

Kerrotaan myöskin, että Isonkedon autiota olisi asukas muuttanut Alahärmän Isonataloon.

Seuraava Aspelinin muistelin panema asutusjuttu näyttää myöskin olevan Isonkedon-aution asutuksesta, vaikka siinä mainitaan Anttisaari-niminen talo, josta ei minulle kerrottu.

"Seuraksi asaksi ovat uudisasukkaat Lappajärven pitäjän alalla olleet Ruotsalaisia, vaan suomalaisuus on vähitellen voittanut alaa. Anttisaari oli ennen talo Alajärvellä, jossa asui rikas ruotsalaisen perhekunta. Emäntä soi aina hopealusikalla arvelen: "Kyllä Jumala hikoilee, ennenkuin saa meidät köyhtymään." Silloin tuli 7 katovuotta, talo hävisi ja 5 veljestä muutti eri taholle. Yksi oli tullut Lappajärven Savolaan, toinen Girs-nimiseen taloon Evijärvelle, kolmas Alavetelin Penttilään j. n. e. Anttisaaren talon paikalla näytetään vielä suuren riikhen sia ynnä jokirantaan vievät portaat." 1)

Laajalla Isonkedon-autiolla on vieläkin nähtävissä paljo asutuksen jälkiä, vaikka siellä ei pitkiin aikoihin ole ollut mitään asutusta. - Siellä paikoilla kerrotaan olevan sarteita, hopea-arkkuja; mutta ne ovat niin pannaat hätköön, ettei niitä saada pois. Kerran oli eräs mies ollut kevosia hakemassa, väsynyt ja nukahtanut mainitulla paikalla. Hänelle oli unessa sanottu ~~että~~: "ota pois raha pääs'atta", ja aamulla hopea-arkun avaimet; mutta hän unimielisenä nautkasi avaimet jokeen. Ne tuotiin hänelle kolme kertaa, mutta kun hän ne kolmannesti heitti, niin vasta sitten oikein heräsi ja huomasi asian, vaan myöhään, sillä neljättä kertaa ei mitään enää tuotu.

1) Suomi II; 9osa, siv. 228.

Kurenjoen kylässä on vanhin talo Iso Höykkylä (Storkök). Sinne oli tullut ruotsalainen asukas Slavetelista Haukalla (Hök), ja Höykkylän vanhuus todistaa sakin että sieltä oli ennen käyty Piatarssaren kirkkoon.

Siltä Höykkylä oli sitten asutettu Hörin talo samassa kylässä.

Pikkilä sanotaan olevan toinen talo Höykkylän jälestä. - Pikkilässä oli ennen ollut riikki, joka myöhemmin pidettiin laskoksi. Tuo riikki piti alleen tavattoman vanha. Riikin oli ennen painista taloisaiksaan tuotu ruuemiita, ja siitä sitten kesäntuttua venkeillä kuljetettu alas Kurenjokea ja Loppajärveä myöten, sovinlaisten kirkkotie oli nimittäin käynyt Pikkilään ja siitä venkeillä alas päin mainiteista huoneesta ei voitu varastaa - tavara ei liikunut, siellä ei myöskään saanut nauraa - siitä seurasi tauti. Eräs toinen vanha ^{huone} paajana Höykkylässä, ja sen kerrotaan myöskin olleen ruumiskuone. Siinä sanottiin olevan vuosiluku 1666.

Turpeala on vanhin talo Koskenvarren kylässä, ja kerrotaan että se olisi kolmen sadan vuoden vanha.

Noin sata vuotta sitten muutti Kauhavalla asukas Kokko-Kankaalle, joka nykyään on autio.

Korttiseen Kuninkaanjoelle on tullut asukkaista Pelijärveltä.

II. Kiinteitä muinaisjäännöksiä.

a) Lapinraunioita.

Alajärvellä ei kansa juuri paljon tiennyt kertoa lapinraunioista tai muista senlaatuisista kivipanoksista. Kun selkälaisia tiedustelin sananoivat kaikki kuulleensa, että Loppajärven rökälössä on "lapinkirkko".

Sinoa raunio, minkä sain tietooni, on Isomniemen maalla elutionnismessa, aivan lähellä Loppajärven rantaa. Se on hieman ja maan peittämä kivipanos, "lappalaisten asunto". Sen kerrottiin alkuaan olleen neliskulmaisen kehämuurin, jossa kukin seinä täisi olla noin 1½ pyttä pitkä ja seinän korkeus 6 korttelia ja melkein vaan sama leveys.

Arvattavasti on raunioita useampiakin löytynyt, vaikka tiedot niistä ovat haihtuneet ja asutus saa myöskin hävittänyt itse raunioita. Niinpä mainitsaan Pelijärven talon maalla kiviraunioista löydetyn 3½ naulaa painava kivinuija.!)

b) Haulakuoppia.

Lerijoen taloista noin 2 virolas on Kotakanhaanharju,

1) Suomi II; 9osa, siv. 69.

jossa löytyy useampia kuoppia, joita sanotaan "lappalaisten haudoiksi"; ne ovat pituudeltaan runsaasti 2 mtr. ja leveydeltään 1 mtr.

Kurenjoenkylässä Hjöringinkarjussa, joka loppuu Keltomnevelle, on "lappalaisten kuoppia".

III. Muita muinaismuistoja.

Kainulaisten nimi lienee ennen ollut yleinen ruotsalaisista rantamaan asukkaista, sitä osoittaa ainakin Tellmanin puhe, josta katsauksessa asutushistoriaan on ollut puhe tehty otteita. Nykyään nuori kansa ei kerro kainulaisista, tietävät vaan jutella "kainulaisten haudoista", jotka ovat vanhoja loppomaitoja "alamaasta" tulleiden tekemiä. - Ruotsalaisesta asutuksesta on Alajärvellä paljon jätkeä paikallismuistoksissa, niinkuin metsäin nevain y. m. nimissä.

Ennen kun ei teitä ollut kerrotaan aikahämisen suksilla kulkeneen ristillä Pietarsaareissa.

Pymttäriin niemelle kerrotaan soinilaisten ja lehtimäkeläisten talvella kulettaneen ruunniita, ja siellä niitä oli kivi-kuopassa säilytetty siksi kun kevään tultua vettä jätettiin kulettettiin Lappajärvelle.

Surmakallio, Kurenjoenkylässä, Foronin maalla on ennen ollut pakopaikkana, siellä on ollut pakosauuna. Nimensä olisi se saanut siitä, kun sinore pakeni kansaa surman suusta.

Sotajuttuja.

Kerrotaan viime sodan aikana ryssäin pitonseen Alajärven vanhan lukkarivainaan Kärsyn aisaan, häntä siinä hyppyytälänsen ja vieneen Kuortaneelle Ruonankylään. Tämän he tekivät sen vuoksi, kun Pekkolan pyssymiehet olivat ampuvat Kuopiontien haarassa kaksi markkaa. He nimittäin koettivat saada lukkarilta tietoa heitä ampuvat olivat. Lukkari ei kuitenkaan sanonut tietävänsä. Ruonankylässä hän onnistui markkaamaan ryssäin vankeudesta.

Kerrottiin Alajärven Mänkijärvenkylään tullessaan ryssiä jo marianpäivän aikana, kun sitten kesällä alettiin sotia Salmella. He olivat siinä olleet kauvan aikaa ja silten aikaa oli m. m. yksi ryssäkin kuollut.

IV. Kalu-löydöt.

Kivikaudesta.

I-III. 688. 1) Kolme kiviakua. Kaksi kaunista nuoria vuor-

1) Arapialaiset numerot viittaavat hist. mus. luetteloon.

lukkiveä; toisen rätinmuotoisella 82 mm. pitkällä reiällä varustettu, jonka diameteri on 128-131 mm.; toisen läpiseikk. 141-143 mm. ja 75 mm. pks. Kolmas, 58 mm. ptk. 54 mm. lev. ja 29 mm. pks, on tehty pyöreästä latteamaisesta ^{keräisestä} kivestä, sivuilla vähän reirjän alkua. Lähettänyt Alajärven Kappalainen Reinius 1842.

IV. 2206; 6. Laiwateräinen tasatalla, suorakaiteen muotoisella poikkiseikkauksella, 90 mm. ptk. $44\frac{1}{2}$ mm. lv., 17 mm. pks.

V. 2206; 7. Ohut tasatalla, vaalean vihreästä rakeista kiveä, 95 mm. ptk., 35 mm. lv., 12 mm. pks. N:o 2206, 6 ja 7, ovat löydettyt Alorin Kestikievarin läheisyydestä. Koonnut yliopp. Fr. Schwindt.

VI. 2215; 775. Kourutalla, kärkeästi hiottu, 140 mm. ptk., 43 mm. lv., 30 mm. pks.; poikkil. $\square$. Kurenjoen kylästä Tuuspeelan talon pellosta löydetty. Koonnut J. Wilkman.

VII. 2215; 776. Tasatalla, teränlasku kupera, 94 mm. ptk., 40 mm. lv. terästä vähän kopeneva, 14 mm. pks.; poikkil. suorakaiteinen. Kurenjoen kylän Sihtolan talon pellosta löydetty. Koonnut J. W-man.

VIII. 2215; 777. Tasatalla, osaksi hiomaton, 78 mm. ptk., 37 mm. lv., 12 mm. pks.; poikkil. $\square$. Kurenjoen kylästä Rokan talon pellosta löydetty. Koonnut J. W-man.

IX. 2215; 778. Kourutalla, hyvin hiottu, ruskeata kiveä, 120 mm. ptk., 33 mm. lev. terästä, vähäisen suippeneva runko, $22\frac{1}{2}$ mm. pks. Mänkijärven kylästä Jaakko Oravan talon pellosta löydetty. Koonnut J. W-man.

X. 2215; 779. Tasatalla, 49 mm. ptk., 36 mm. lev. terästä, 10 mm. paks. Puhlan kylän Hissan talon pellosta löydetty. Koonnut J. W-man.

XI. 2215; 780. Kahnauskivi, 157 mm. ptk., muoto , 13 mm. pks. Löydetty samasta paikasta kuin edellinentkin. Koonnut J. W-man.

XII. 2386; 75. Kivimuija, iso ja pyöreä, varsireikä iso. Lävistäjä 110-117 mm., korkeus 91. Huvitettu monella ristikkäisellä pilkku viivasarjalla. Isävolan kylästä talokas Matti Paavola. Koonnut J. W-man.

XIII. 2425. Varsireijällä varustettu kaksikärkinen kivikukka, rönnyistä tekoa, $197\frac{1}{2}$ mm. ptk., 78 mm. lv., $49\frac{1}{2}$ mm. pks. Löydetty Kyrönlauden maasta, lohjoittanut Kyrönlauden talon isäntä yliopp. Johanssonin kautta.

XIV. 2442; 139. Tasatalla, ainoastaan teräpäästä hiottu, 109 mm. ptk., 38 mm. lv., 13 mm. pks. Löydetty Kirkonkylän Hissikankaan talon pellosta. Koonnut J. W-man.

XV. 2442; 140. Kaavinkivi, teränlasku kaareva varsipää myöskin meikin teräksi hiottu, latiska, lyhyt, leveä, $6\frac{1}{2}$ mm. ptk., 50 mm. lv., 13 mm. pks. Löydetty Alajärven kylästä Hautamäen torpan pellosta. Koonnut J. W-man.

XVI. 2442; 141. Tasatalla, ainoastaan teräpäästä hiottu, terän

lasku kaareuva, $108\frac{1}{2}$ mm. ptk., 44 mm lv., varsipää kapeneva, 16 mm. paks. Kurenjoenkylässä Heikki Heikinp. Juntti pellosta löytänyt. Koonnut J. W. man.

XVI. 2442; 142. Tasataltta, teränlasku taitteinen, yläpuoli vain teräpäistä hiottu, $111\frac{1}{2}$ mm. pitkä, 49 mm. lv., 19 mm. ptk. Kurenjoenkylästä, Kustaa Takala Ahopellon maalta pellosta löytänyt. Koonnut J. W. man.

XVII. 2442; 143. Terään päin kapeneva kourutaltta, kouru pitkä, 145 mm. ptk., $23\frac{1}{2}$ mm. lv., 17 mm. ptk. Hämeen niemi. Tä torppari Juhon Jaakonpoika löytänyt pellon tennessä maati Heikinpojan maalla. Koonnut J. W. man.

XVIII. 2442; 144. Tasataltta, teränlasku hiukan kaareuva, $78\frac{1}{2}$ mm. ptk., terän lev. 40 mm., varsipää kapeneva, paks. $11\frac{1}{2}$ mm. Löydety samasta paikasta kuin edellisenkin. J. W. man koonnut.

XIX. 2442; 145. Tasataltta, pieni, teränlasku kaareuva, ~~toisesta päästä katkennut (?)~~, 96 mm. ptk., 49 mm. leveä, melkein tasalevyinen, 14 mm. ptk. Toisella puolen kaksi ympyräistä kiveen kaivettua valin (?) kuoppaa, latiska, vinoteräinen, 47 mm. ptk., 31 mm. lv., 8 mm. ptk. Löydety samasta kuin edellisenkin. Koonnut J. W. man.

XX. 2442; 146. Hiottu, melkein neliskulmainen kivi, toisesta päästä katkennut (?), 96 mm. ptk., 49 mm. lv., melkein tasalevyinen, 14 mm. ptk. Toisella puolen kaksi ympyräistä kiveen kaivettua valin (?) kuoppaa. Löydety samasta kuin edellinen. Koonnut J. W. man.

XXI. 2442; 147. Kuijanpää, neliskulmainen, muistuttaa vähän korvaksilla varustettua stannijaa , 164×145 mm., 34 mm. ptk. Löydety Klajärven kylästä Hautaamon pellosta. Koonnut J. W. man.

XXII. 2442; 148. Tasataltta, isonlainen, siistitekoinen, 142 mm. ptk., terän lev. 67 mm., varsipää soukkeneva, 24 ptk. (mm.) "Löytty viiskymmentä vuotta sitten Klajärven kylästä Simojn näkkipellosta." Koonnut J. W. man.

XXIII. 2442; 149. Tasataltta, leveäteräinen, paksunlainen, kairteen varsipäistä, teränsuu on vähän lohkiellut, 117 mm. ptk., terän lev. $56\frac{1}{2}$ mm., $28\frac{1}{2}$ mm. ptk. Kyrönlahdesta Erkkierkin talon niittymaasta löydety. Koonnut J. W. man.

XXIV. 2442; 150. Kaksoistaltta, molemmat terät, toinen kouruinen toinen tasainen, on paksuksi tarvitty ja lohottu, yleensä silcäksi hiottu, keskellä näkyy kummassakin pyrjässä juorva (ehkä myöhemmin tehty ?) varteen kiinnittämistä varten, 149 mm. ptk., 53 mm. lv., $27\frac{1}{2}$ mm. ptk. Löydety Kyrönlahden Erkkierkin talon pellosta. Koonnut J. W. man.

XXV. 2442; 151. Tasataltta, epätäydellisesti hiottu, paksu kulunut, teränlasku kaareuva, 77 mm. ptk., 35 mm. lv., $15\frac{1}{2}$ mm. ptk. Höyrykylästä Simona Heikinpojan pellosta löydety. Koonnut J. W. man.

XXVII. 2442; 152. Tasataltta, teränlasku kaareuva ja jotenkin jyrkkä, jöskentän hyvin vaikea epätäydellisesti hiottu, teränseu pyöreäkö, $135\frac{1}{2}$ mm ptk., $6\frac{1}{2}$ lv., varsipää kaitenee, 21 mm. pks. „Höysölän“ kylästä natti natiings. Pelttoa Kuokkiessa löytänyt. Koonnut P. W. man.

XXVIII. 2442; 153. Kourutaltta, pieni, soukka, viheriäistä kivilejia, jotenkin eheä, 76 mm. ptk., 24 mm. lv., varsipää soukkeneva, 17 mm. paksu. Palkonperältä Korpelan talon pellosta löydetty. Koonnut P. W. man.

XXIX. 2446; 218. Kivisen köylänterän tapainen, nykyisin merritty „1241“, 90 mm. ptk., 58 mm. lv., 4 mm. pks. Kurenjoen kylästä Rämälän torppari pellosta löytänyt. Koonnut P. W. man.

XXX. 2793; 1. Kirves, terästä rikki, pituus 92 mm., lev. keskellä 43 mm., pks. 17 mm. Löydetty Kyrönlahden niitystä.

XXXI. Kaksipäinen taltta, savenväristä hienoa kiveä, 115 mm. ptk., 27 mm. lev. ja 17 mm. pks. Saatu Isonniemen kution torpasta, löydetty ojaa kaivacassa nevestä. Oma kokonani.

Rautakaudella.

2221. Rautakirves, teräkin vaan rautaa, $137\frac{1}{2}$ mm. korkea, 74 mm. kasain vali, näk. Löydetty tienleossa Alajärvellä. ~~Koonnut~~ Toht. O. Ranckenin lähettämä.

Epämääräisiltä ajoilta.

2215; 783. Kovasin, lähellä varustettu, C. Kurenjoen kylästä Alissalan talon pellosta löydetty. Koonnut P. W. man.

2215; 784. Isonlainen kovasin, D. Levijoen kylässä metsätieltä löydetty. Koonnut P. W. man.

V. Kirkko ja kirkonarkisto. 1)

Alajärven seurakunnan kirkko on rakennettu puusta v. 1836. - Keskotapuli on rakennettu puusta v. 1751 ja uudistettu v. 1836. - Kirkonkelloja on kaksi, joista suurempi painaa 3 kippuntaa ja varustettu seuraavalla kirjoituksella: Toisella puolella: *Regente „Regnante Adolpho Friderico - Episcopo et Procani: M. D. F. Provalio. Past. a papos: in Jacobst. et Pedersö: And. Degerman v. Past. ibidem mag. Mich. Lithovio, et Jacell. Lappajärvi Th: Wilksman hac Campana fusa et templo Alajärviensi destinata est Anno 1752 at Gerh. Meijer gjuten i Stockholm.“* Toisella puolen on seuraava kirjoitus: *Ort meus hic clangor vocat appropere paccellam pectora, tot verbi Dei amore fide confirmet et ad superas tendens farnite ducat.“* Pienemmässä kellossa, joka painaa $1\frac{1}{2}$ kippuntaa on toisella puolen kirjoitus: „Kuule

1) Provasti J. Johanssonin Muinaismuistoyhdist. antamain tietojen mukaan

mun huuton, niin että joudut pyhänä Kirkkoon kuulemaan Oppia, kuin sun autuudes ikänä vastii." Toiselle puolella taas: "Pilloin oleva pitäjässä Kirkkoheroa ja Contrafti Provosti Gabriel A. P. Aspegren, Kappalainen Herr Olaus Roth vuonna Hockholmissa Johan Martin pojalta 1778." Ylempänä kello ympäri on kirjoitus: "Omaa omaa kuule Herran sana! laidsella on: Kuulkaat kaikki kansat, Siinä omaa sta vaari ja kaikki kuin siinä on!"

Kirkonarkistossa on vanhimpia kirjoja: Suomalainen biblia vuodelta 1776. - Handbok painette 1772. - Käsikirja prönlätty Turussa 1669. - Vanhin Communionbok vuodelta 1758. - Kirjoitus kaikista Loppajärven ^{kappelista} kappeli- ja oleskelevista henkilöistä - toimitettu v. 1749. - Slajärvi kappel i Persö socken Hems mans Åboers ålders bok, kyhätty v. 1770. - Vanhin kirkonvarain tilikirja Slajärvellä v. 1758. - Vanhin luettelo vinityjistä on vuodelta 1754. - Vanhin luettelo lahjoituksista kirkolle, köyhille ja lasaretille v. 1754. - Pispan ja rovostin tarkastuksen pöytäkirjoja v. 1751. - Kuolleiden luetteloja vuodelta 1774. Käsikirjoitettuja asiakirjoja: Asiakirjoja, jotka koskevat Slajärven kirkkoa ja seurakuntaa vuosien 1752 ja 1846 välillä. Asiakirjoja: Kappalaisen virkotaloa koskevia v. 1756. - Maantieteellinen kartta pappilan tiluksista v. 1775.

Poini.

Poini sai oman saarnamiehen v. 1791 (Hornborgin Matrik. mukaan) Waan kirkko rakennettiin v. 1793. Ensimmäinen tuli Poini La Pietarsaaren kappeliksi ja sitten v. 1812 Loppajärven ja viimeksi v. 1859 Slajärven.

Poinin pääosat ovat Kuninkaankylä ja Laasalan kylä, jotka ovat vanha Pietarsaaren pitäjää. Wanhasta Ruoveden pitäjästä eli sen kappelista Åsträristä on siihen yhdistetty Kukonkylä ja Keuruusta Kirjälvenkylä.

Kukonkylän asutuksesta on huomautettava, että se on hämärästä ja tapakunasta päin. Asukkaisten kielimure ja tavat eroavat melkoisesti "Poinin" asukkaiden kielestä ja tavoista, ja kertovat vanhat, että se ennen vielä enemmän erosi. - Poinin kirkonkylää, jota kirjoissa nimitetään Kuninkaankyläksi (mikä ennen oli Poinin seurakunnan yleinen nimitys), kutsutaan sivokylässä "Poiniksi." Niinpä sanoo Laasalan kylän asukas kirkolle lähtiessään menevänsä "Poiniin", samoin sanoo Kukonkylän ja Kirjälvenkylän asukas.

I. Asutustaruja.

Keisala on vanhin talo Poinissa. Slajärvellä kerrottiin nimille, että kun Keisalaan tuli asukas, niin Loppajärven

Nyckäläinen sai tuosta veden kuljettaman lastun kautta tiedon. Talven tultua otti hän karhun tuuran olalleen ja läksi hiihtänsä Keisalaan. Keisalan asukas läksi pakenemaan, mutta Nyckäläinen hiihti perässä ja sanoi: "hiihää mitäs hiihät, mutta kyllä vielä tuura luksantaa". - Poinissa kerrottiin, että kun Nyckäläinen tuli Keisalaan, niin Keisalan asukas hänet tuuralla lappoi. - Keisalassa oli ollut 7 veljestä, joilla kullakin oli koira, he kun olivat metsämiehiä ja olivat metsä-
sän otuksilla, "peuroilla, karhuilla" y.m.

Uurinmäen ja Keisalan välillä ~~on~~ Kuninkaanojan varrella on Kaasilan autio, josta asukas sitten siirsi talonsa nykyiselle paikalle Keisalaan. Kaasila siis oli Keisalan talon ensimmäinen paikka. Kaasilan asukas oli tavattoman rikas, sillä oli "sata sarvenkantajaa tuhat villantuojaa". Kaasilan autiolla on kiviraput jokeen, joita myöden oli vettä kannettu.

Eräs toinen tarina kertoo vanhimmaasta asutuksesta seuraavaa: Wirtain kahilasta oli Alajärvelle, vanhan talonmiehelle ("Tallbackalle?") tullut vävy, joka sitten muutti Kaasilaan. Kun häntä appensa tuli katsomaan, sanoi se hänelle, että "huonoon paikkaan teit talasi" ja sen vuoksi hän muutti Kaasilasta Poiniin, mantohaavonmäkeen asumaan. Poinissa asukas rikostui niin, että häneltä oli "sata sarvenkantajaa ilman muita mukkipäitä".

Wanhjoja asuinpaikkoja on Parvaisen autio, jossa oli ennen ollut niin väkevä mies että jo 15 vuotiaana kaatoi karhuja. Hänen voimansa tuli Kuninkaan korville ja hän vietiin sotaväkeä, josta kaksi kertaa karkosi. Ensimmäinen asukas oli tähän tullut Pyhäjoen Parvaisesta.

Huitikan autio on vanha paikka, josta asukkaat oli oli kuolleet nälkään.

Tiroon talo on vanhimpia Kukonkylässä. - Tiroon maila on Paroolan autio, johon oli asukas tullut Saarjärven Parantalasta. - Paroolan autiolla taas piti muuttansa asukkaita Pahankalaa. Nuo asukkaat olivat voimakkaita metsämiehiä.

Kukon talo on myöskin vanhimpia Kukon kylässä. Ensimmäinen asukas muutti tähän Muuttilan autiosta. Kun uutisasukkaan kukko lensi pöytäjään ja lauloi, sai talo tuon lapauksen johdosta nimensä.

Muuttilan autiossa oli asunut kaksi veljestä: Mutti ja Heikki. Paikalla ~~on~~ ^{oivitetun} vieläkin Heikin ja Muutin lapia.

Autipaikkoja Poinissa on paljon. Kerrotaan että niistä

asukkaat ovat kovin aikojen ollessa kuolleet nälkään tai muuttaneet muualle. Mainitsem. tässä vielä edellisten lisäksi Näkelänaution ja Laasalan kylän aution, joka on Laukkosen maalla.

Wanhala (Gaari) on vanhin talo Laasalan kylässä.

II. Muinaisjäännöksiä ja -muistoja.

Mitään kiinteitä jäännöksiä, jotka lappalaisiin viittaisivat ei minulle Poinissa näytetty. Mainittiin että Honkolan maalla oli ennen ollut kiviroukkivita, joita oli arvella "Lappalaisten tekemiksi", mutta ne oli sitten pettoa teh-
läässä hävitetty.

Kuninkaansuolla, Tiroonjärven ^{lähellä} rajalla, seiboo "vattokun-
nan rajakivi eli Kuninkaankivi" ja itse Tiroonjärvellä on Koppelokivi, jonka kerrottiin ennen olleen neljän pitäjän rajana, nimittäin: Rautalammin, Keuruun, Ruoveden ja Pietarsaaren. Tästä pitäjään rajakivestä mainitsee As-
pelin: "Poinissa on Tiroonkivi, johon kerran Pietarsaaren, Kyrön, Pirkkalan ja Kustaa Maasan ajoilta saakka myös Rautalammin rajat, Lehtimäeltä saaden tarinan muk-
kaan törmäsivät yhteen." 1) - Kuninkaankivestä minulle kertoi Matti Honkola, noin viisikymmenvuotinen terävä-
päinen mies, jolla tuutui olevan koko joukko historiallisia tietoja. Hän päätti, että tuo Kuninkaankivi on Kaarlo Knuutinpojan aikuisia rajakiviä, kun ennen Savo-
laisten, hämäläisten ja pohjalaisten kesken rajoja käytiin. Kaarlo Knuutinpojasta hän luuli Kuninkaansuon
Kuninkaansuon ja Kuninkaansuon kylän nimien johtu-
van.

Vanhemmista hautakkeopista en Poinissa mitään kuul-
lut. - Riutlosseniemen kerrottiin ennen haudattujen
ruumiita, kun oli niin pitkä matka ja vaikea päästä
Pietarsaareen. Siinä sanotaan vieläkin näkyvän muutamia
kuoppia. Niemi on luonnon kaunis paikka.

Metsästysalueiden rajana oli ennen Poinin ja Ala-
järven asukkaiden välillä ollut Wiranperänharju.

III. Kirkko. 2)

Kirkko on puusta, rakennettu v. 1793. - Saarnustuoli on

1) Korsholman Linna ja Läni; siv. 3.

2) Pastori Isak Laguksen antaman kertomuksen mukaan.

viheriäksi maalattu, kuudella kuvalla kaunistettu; sen päällä on viheriäksi maalattu taivas, jossa ylinnä on kullattu karitsa ja viisi kruunaa. Täivään alapuolella on aikoinaan hopeoitu kyyhkynen. - Alttarilla on vähäinen alttaritaulu, esittäen vapahtajaa opetuslapsineen pääsiäiskampanaan maasta syömässä. Taulun on valmistanut maalari Kjempe. - Kellotapuli on rakettu v. 1795, ja siellä on vain yksi 4 kippunnan painoinen kello. Sen toisella puolella on kirjoitus: „Då Herr magister Erik Brunnius var Pedersöre församlings prost och kyrkoherte och Herr Michael Lindfors förste predikant i Konungaby nya kapell, gjöts denna klocka i Stockholm hos Johan Jakob Wärtenssons Enka år 1794,“ sekä toisella puolella: „Märk Kristen klangen af mitt ljud, som kallar dig att höra Herrans bud.“ - Muista kirkonkaluista mainittakoon messupaita ja vyöt, ostetut v. 1796 ja vanha puolen ankkurin astia.

Lehtimäki.

Lehtimäki tuli saarnahuonekunnaksi v. 1799 ja kuului Lapinjärveen kappelina v. 1812 ja ^{siis} Alajärveen v. 1859. Lehtimäen kirkko on rakennettu v. 1800, jolloin Lehtimäellä oli 12 taloa.

Lehtimäkeen on Älsäristä (ent. Ruovetta) yhtynyt Liovonkylä eli ne talot, jotka ovat Älsärinjärven pohjoisella länsirannalla ja itäpuolelta järveä Puni.

I. Asutustaruja.

Suokko on vanhin talo Lehtimäellä, ja se on nykyään jo kolmannella tilalla. Ensimmäinen asutus oli Räjringin järvien lähellä, jossa kalastus oli pääelinkeino; toinen oli kangasmaalla Räjringinjärven ja nykyisen Suonkonmäen puolivälillä, kun keksittiin tervanpotto. Nykyinen talo siis kolmannella paikalla, korkealla kankaalla, maanviljelykseen ryhtyttyä. Näin jätettiin Alajärveltä.

Erään toisen, Lehtimäellä asadun, kertomuksen mukaan olisi Suonkon talo jo neljännellä paikalla. Talon ovat ensinnä aloittaneet „jättiläiset“. Se on ensiksi sijainnut Räjringinjärven rannalla Tälunautiolla, siitä se oli muutettu Pövelinkankaalle, jossa asui kaksi veljestä ja toinen surmasi toisen, mistä nimiäkin johtui. Kolmas paikka oli Tikanautio ja neljäs nykyisen. - Suokonalkajat olivat olleet jo Räjringinjärven rannalla rikkaita ja maittavia, niillä mainitaan olleen saappaiden päällä „hopeasolkiset remmit“.

Räjringinjärven pohjoispäässä on autio, jota sanotaan

Järvenautioksi. Siellä on raunioita, joita arvetaan asutuksen jätteiksi, mutta enempää tietoa ei niistä ole.

Mattisenautiolla Kätkäinjoki-varrella on ollut hyvin vanha asutus. Siitä on yleinen juttu, että sen omistaja läksi mustalla orihilla ratsain „nuijasotaan“ Etelä-Pohjanmaalle ja sille retkelle jäikin. Eräs kertoja lausui: „sille matkalle jäikin, Kyröön julle kaatu“. Ensimmäinen asukas Mattisenautiolla oli ollut „jättiläisen“ ja sitten nykyinen kansa. Leppöosen talo Alavudella Rantatöysässä on saman Kätkä eli Töysänjoen varrella. Tästä myöskin kerrotaan lastutaru, kuinka lastu toi Leppöoseen tiedon, että Mattisen silloinen talo oli rakennettu Leppöosen sikovallille.

Muun kertoja tiesi, että Kätkäjoen varrella oli ollut toisenkin vanha talo (nimeä ei tiennyt), joka oli hyvin rikas ollut niin että emännällä oli hopeasolki vyökkin. -Lieneekö kertojan tässä tarkoittama toinen talo ollut sama kuin Romppalansutis, joka ^{löytetty} Merijärvestä Kätkäjokeen vievän puroa varrella ja sanotaan olevan hyvin vanha.

Kolmas talo Lehtimäen kylässä oli Laukkosenautiosa; siellä oli asunut kaksi veljestä, joista toinen tapoi toisen ja muutti Hintsaan asumaan.

Lehtilampi on vanha talo, se on Lehtilammen rannalla ja siitä on Lehtimäen kylä ja seurakunta saaneet nimensä. Lehtilammen nykyinen nimi on Moisis.

Livon talo on ensin ollut Ruokosjärven rannalla, vaan se on siitä sitten muutettu nykyiselle paikalle.

Paimen (-enten, -illa, -illa) on talo, jossa ennen kerrottiin olostettujen jakosalla hota-aikoina; ja siellä oli karjat kuletettu, missä niitä paimennettiin.

Puni on hyvin vanha talo, sijaitsee Ahtärinjärven itärannalla. Punin miehellä piti ennen „jättiläisen“ asuneen. Hänen vaimonsa oli löytänyt näitä ihmisiä -miehen maata kylväessä, kääpäissyt sen hevosineen päivineen helmaansa ja tuonut miehelleen nähtäväksi „semmoisen maanmyyriäisen“. Mutta jättiläinen lasti miehen menemään, lausuen vaimolleen: „anna hänen vaimo hän on maan perillinen, mutta me saamme paeta“.

Porvari, Ahtärinjärven rannalla, on myöskin vanhoja taloja ollut. Talo on nyt muutettu Rantataksi.

Asukkaiden tavat ja kielimurre Tällä Hämeen puolisella asutusalueella ennen melkoisesti erosivat Lehtimäen muiden asukkaiden tavoista ja kielestä. Mainitaan ettei hämäläiset mielellään menneet avioliittoonkaan muir

den lehtimäkeläisten kanssa.

II. Muinaisjäänköksiä ja -muistoja.

Lappalaismuistoja ei Lehtimäellä minulle kerrottu eikä myöskään kiinteitä lappalaisjäänköksiä osoitettu. Aspelin Kyllä kertoo, että „Lehtimäellä näytetään Lappalaisten muistoja useammassa paikassa, esim. Mattarinmäellä, jonka harjanteella pitkin on n. k. peuranhautoja, joissa peuroja ennen on pyydetty. Kuitenkin tarinat viittaavat täällä vielä Lappalaisten pääasunnuksesta Alajärvelle ja Lappajärvelle päin.”¹⁾ — „Munkilaisten rajamerkkiä” kertoo Aspelin olevan Mattarin mäellä, pohjoiseen päin Lehtimäen kirkkolla, neljä yhdessä rivissä, joka kay erään peuranhautoharjanteen poikki. Pylväiden välit sanotaan olevan noin 15 askelta. Tästä pylväsrivistä poikueaa vielä toinen mäkeä pitkin, mutta siinä rivissä ei kuulu olevan kuin kaksi.²⁾

Kivisalmeista pohjoiseen päin, Poikkijoen varrella on Hirvenharjuissa „hirvenkuoppia”. Kertoja mainitsi, ^{että} samanlaisia kuoppia on useissa muissa kankaisissa.

Kätkäjoen suulle kerrottiin ennen haudattujen ihmisiä. mutta erään toisen tiedon mukaan ei olisi Kätkäjoen suulla ollut mitään hautuupaikkaa, vaan semmoinen on Suopelossa, joka on kangasvoareksi suolla noin 3 km. itäiseen päin Kätkäjärvestä. Kerrotaan olevan rivittäin nähtävänäkin hautoja, jotka olisivat siltä ajalta „kun Pietarsaaressa kirkkoa käytiin.”

Kirkkoa nykyiselle paikalle rakennettavaksi kerrotaan valtiusen asukkaan puolestaneen, syystä kun oli löytänyt kiven siltä paikalta, jossa oli semmoiset kirjaimet, ettei niitä kukaan osannut lukea, vaan kaikki uskoivat, että se olisi „pyhä paikka”. Kivi oli sitten muka asetettu kirkkoa rakennettaissa stilleripöydän alle. — Kirkonkellosta oli kukin talo maksanut terwatynnyrin, ja taloja oli silloin ollut kaksitoista.

III. Kalu-lyödyt.

I. 981.³⁾ Kiviä lakivililuskamaa, muodoltaan pyöristetty kartio,

1) Suomi II; 9osa, siv. 224.

2) Suomi II; 9osa, siv. 178.

3) Arapialaiset numerot viittaavat Hist. mus. luetteloon

113 mm. korkea, 102 ja 87 mm. leveä kannallaan. Pitkinpäin
laitettu reikä on 113 mm. ptk. Kannan puolisesta päästä on
sen diameteri 45 mm. ja ja kapeamonasta päästä sinooastaan
11 mm. Löydetty Keisaren talon maalta Lehtimäellä, mutta tal-
teen otettu Simmilän talosta Lapuella.

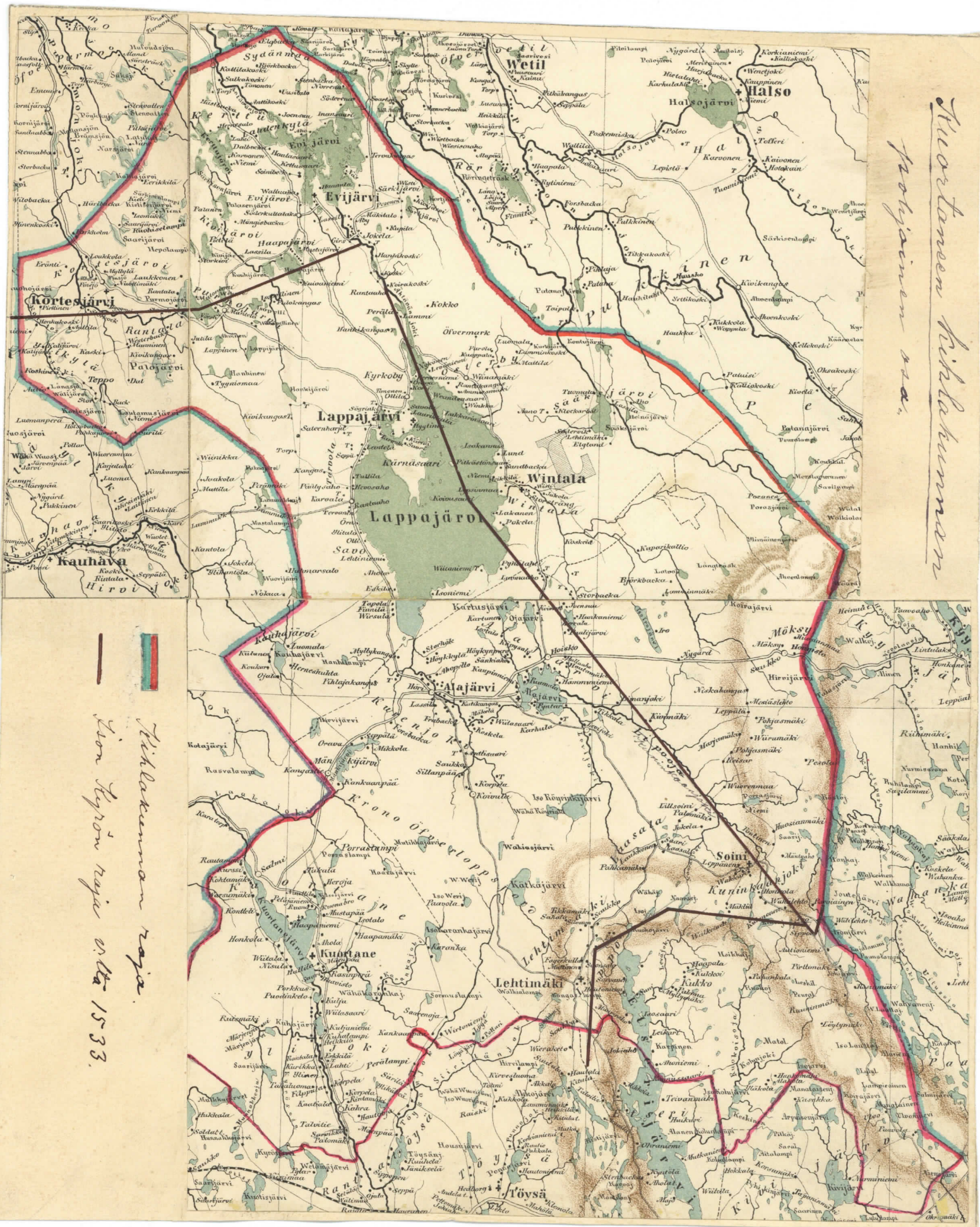
II. 2356; 1. melkein tasalevyinen, litteä, lyhytkouruinen
kourutaitta.

III. 2356; 2. Pyrjänpuoli kiviasesta. - Nämä molemmat
viimeksi mainitut kivet ovat löydetyt Atränjärven rannassa olevas-
ta kaaresta, jossa muka on ollut lappalaisia. Lahjoitti
kappal. J. Juden.

Oikarsena karttaan huomautan, että vanha Lion Kyriön raja
Evijärven Mäljoella päätyi Hanhikoskelle, vaikka se tähän
piirrettiäessä on tullut hiukan pohjoisemmaksi.

Suomalaisen kirkonrajan
 pohjoinen osa

kirkonrajan raja
 1833